

Het einde van de rente-aftrek?

De studie van Prof. Mr. H. J. Hofstra omtrent „de wenselijkheid en de praktische mogelijkheden tot een herziening van de belastingheffing in verband met de inflatie” heeft een uitermate belangwekkend rapport opgeleverd 1). De verstoringen in de inkomens- en vermogensverhoudingen die het gevolg zijn van de geldontwaarding zijn door hun willekeurige en dikwijls onrechtvaardige karakter velen al lang een doorn in het oog. Deze verstoringen doen zich ook voor op het gebied van de belastingheffing, met name waar sprake is van progressieve tarieven. Het is dan ook verheugend dat voorstellen worden gedaan die een „inflatie-neutrale” belastingheffing kunnen bevorderen.

De aanbevelingen van Hofstra hebben een ingrijpend karakter. Vooral de maatregelen buiten de ondernemings-sfeer op het gebied van de behandeling van ontvangen en betaalde rente voor de inkomstenbelasting hebben veel reacties uitgelokt. Het rapport wil belastingverlichting geven, waar ten onrechte belasting wordt geheven over louter nominale inkomensbestanddelen. Aan de andere kant zullen louter nominale lasten niet langer in de vorm van aftrekposten op het belastbare inkomen in mindering kunnen worden gebracht. Dit betreft het inflatiebestanddeel in de rente die de schuldenaar moet betalen. Dat deel rechtvaardigt geen belastingaftrek, aangezien de schuldenaar ertegenover een even grote koopkrachtwinst behaalt op de hoofdsom.

Zoals al door Prof. Hofstra was voorspeld, zijn pressiegroepen in het geweer gekomen tegen de voorgestelde aantasting van de fiscale privileges die zij thans genieten. Deze pressiegroepen recruterun hun leden uit de kredietnemers van consumptief en hypotheccair krediet, die in 1978 naar schatting aftrekbare rentebetalingen ten belope van f. 5 mrd. zullen verrichten. Wanneer zij pleiten voor soepele overgangsregelingen voor mensen die hun berekeningen voor de financiering van woningen of duurzame consumptiegoederen hebben gebaseerd op de bestaande wetgeving, bevinden zij zich op het juiste spoor. Het is echter bijzonder ongeloofwaardig, als wordt geprobeerd de zaak voor te stellen alsof nu „de huizenbezitter wordt gepakt”. Het belastingstelsel blijft grote voordelen voor hem in petto houden. Voordelen, die sterk denivellerend werken en daarmee het draagkrachtbeginsel in de belastingheffing uithollen. Enige voorbeelden ter illustratie.

1. Het rapport *Profijt van de overheid* becijfert het voordeel dat eigenaars/bewoners van eigen huizen kunnen genieten door de onrealistisch lage vaststelling van de forfaitaire huurwaarde van hun woning voor de inkomstenbelasting. Deze belastinguitgave is als volgt over de inkomens-decielen (= groepen van 10% inkomens-trekkers gerangschikt naar hoogte van het gemiddelde inkomen) verdeeld (zie tabel 1).

Tabel 1. Huurwaardevoordeel in miljoenen guldens naar inkomensdecielen

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
36	76	73	92	132	177	199	241	394	861

2. Het gemiddelde bedrag per aftrek van hypotheekrente bedraagt bij belastbare inkomens tot f. 30.000 ca. f. 3 à f. 4.000; boven de f. 90.000 meer dan f. 8.000. De consumptieve rente blijft voor inkomens tussen f. 15.000 en f. 50.000 beneden f. 2.000 en loopt dan op tot meer dan f. 7.000 bij een inkomen boven de f. 125.000 2).

3. In de periode 1975-1976 stegen de prijzen van huizen met meer dan 50%. De huizenbezitters realiseerden op hun bezit een onbelast koopkrachtvoordeel ter grootte van enkele tientallen procenten.

4. Ook door Hofstra wordt nog geen „inflatie-neutrale” belastingheffing voorgesteld. Een deel van het inflatievoordeel door de fiscale aftrekbaarheid blijft bestaan. Dit hangt samen met de berekening die in het rapport-Hofstra wordt opgesteld van het inflatiebestanddeel in de rente. Er wordt niet uitgegaan van de reële rente A (globaal gelijk aan rentepercentage r - inflatiepercentage i). Volgens de berekeningen van Hofstra wordt de geldgever geacht een niet van de inflatie afhankelijke „basisrente” van $a\%$ te kunnen bedingen. Daarnaast wordt op basis van berekeningen-met-de-natte-vinger gesteld dat de ontvangen rente een inflatievergoeding bevat die overeenkomt met de helft van het inflatiepercentage (i). De rente is aldus gelijk aan $a + \frac{1}{2} i$. Het niet aftrekbare deel van de rente is $\frac{1}{2} i / (a + \frac{1}{2} i)$. De a kan, wederom arbitrair, worden geschat op 3 à 4%. Na afronding komt Hofstra dan tot de volgende percentages die bij de belastingheffing niet in aanmerking dienen te worden genomen (tabel 2). In de tabel zijn tevens vermeld de percentages volgens de reële-renteberekening ($i / (A + i)$).

Tabel 2. Deel van de rente dat buiten de belastingheffing wordt gehouden

Inflatiepercentage	Berekening Hofstra	Berekening op basis van reële rente (A)		
		A = 1	A = 2	A = 3
1	—	0,50	0,33	0,25
2	0,20	0,67	0,50	0,40
3	0,33	0,75	0,60	0,50
4	0,33	0,80	0,67	0,57
5	0,40	0,85	0,71	0,63
6	0,50	0,86	0,75	0,67
7	0,50	0,88	0,78	0,70
8	0,50	0,89	0,80	0,73
9	0,60	0,90	0,82	0,75
10	0,60	0,91	0,83	0,77

De rente-aftrek in tijden van inflatie blijft een voordelige zaak ook wanneer de voorstellen volgens het rapport-Hofstra door het kabinet zouden worden overgenomen. Dat dit gebeurt lijkt overigens niet waarschijnlijk. De eerste reacties duiden niet in die richting. Het kabinet wil het eigenwoningbezit bevorderen. Dat is een legitieme en nastrevenswaardige doelstelling. Regelingen in de belastingstructuur die hoge-inkomens-trekkers sterk bevoordelen, lijken daarvoor echter niet de meest gewenste weg. Daar mag Hofstra op worden losgelaten.

L. van der Geest

1) Prof. Mr. H. J. Hofstra, *Inflatie-neutrale belastingheffing*, Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1978.
2) Bewerkte gegevens uit 1970/1971.

Inhoud

<i>Drs. L. van der Geest:</i>	
Het einde van de rente-aftrek?	233
Column	
„Worksharing” en uitkeringsduur, door <i>Drs. W. Siddré</i>	235
<i>Drs. N. C. M. van Niekerk:</i>	
Defensie in de aanval	236
Vacatures	239
<i>P. Niemantsverdriet en Drs. P. Stek:</i>	
Monetaire dialoog. Een repliek aan Prof. Rijnvos naar aanleiding van zijn kanttekeningen bij het Jaarverslag van De Nederlandsche Bank 1976, met naschrift van <i>Prof. Dr. C. J. Rijnvos</i>	240
<i>Drs. E. Dirksen:</i>	
Sri Lanka's internationale economische betrekkingen	247
Ingezonden	
Model en werkelijkheid. Over voorspelbaarheid en bestuurbaarheid van de wereldeconomie, door <i>Drs. F. Racké</i>	250
Ontwikkelingskroniek	
Effectieve protectie in ontwikkelingslanden, door <i>Drs. A. ten Kate</i>	252
Geld- en kapitaalmarkt	
Rente- en valutamanagement, door <i>Drs. J. C. Pranger</i>	255
Mededelingen	256
Boekennieuws	
D. J. Kuenen e.a. (red.): Inleiding in de milieukunde, door <i>Prof. Dr. P. Nijkamp</i>	257
Peter R. Odell: Olie en macht, door <i>Drs. B. van Holst</i>	257
Marc Swinkels en Henk Knustingh Neven: Naar een consumentengericht beleid, door <i>Drs. P. van Zuuren</i>	258
H. Phelps Brown: The inequality of pay, door <i>Prof. Dr. J. Pen</i> ...	259

ESB: het economisch draagblad.

Hierbij geef ik mij op voor een abonnement op *Economisch Statistische Berichten*.

NAAM: .....

STRAAT: .....

PLAATS: .....

Evt.: no. collegekaart (studentenabonnement): .....

Ingangsdatum: .....

Ongefrankeerd opzenden aan*: ESB,
Antwoordnummer 2524
3000 VB ROTTERDAM

Handtekening:

*Dit adres alleen gebruiken voor opgeven van abonnementen.

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit.

Redacteur-secretaris: L. van der Geest.
Redactie-medewerker: T. de Bruin.

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, 3062 PA Rotterdam; kopij voor de redactie: postbus 4224 3006 AE Rotterdam. Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701. Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 137,28 per kalenderjaar (incl. 4% BTW); studenten f. 96,72 (incl. 4% BTW), franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkdelen (zeepost).

Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: Abonnementen en contributies (na ontvangst van stortings/giro-acceptkaart) op girorekening no. 122945, of op bankrekeningno. 25.50.56.877 van Bank Mees & Hope NV, Coolsingel 93, 3012 AE Rotterdam, t.n.v. Economisch Statistische Berichten te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,30 (incl. 4% BTW en portokosten). Bestellingen van losse nummers uitsluitend door overmaking van de hierboven vermelde prijs op girorekening no. 122945 t.n.v. Economisch Statistische Berichten te Rotterdam met vermelding van datum en nummer van het gewenste exemplaar.

Advertentieverkoop:

Roelants/EPR
Postbus 53021
2505 AA Den Haag
Telefoon (070) 50 33 00
Telex 33101

Alle orders worden afgesloten en uitgevoerd overeenkomstig de Regelen voor het Advertentiewezen.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, 3062 PA Rotterdam, tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Arbeidsmarktonderzoek
Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

„Worksharing” en uitkerings- duur

Ik begin met het intrappen van een open deur: wat is er weinig bekend over soms eenvoudige zaken die toch beleidsrelevant zijn. Vroeger heb ik wel eens aandacht gevraagd voor het begrip „duur van de werkloosheid”. Wij weten veel van de duur van de werkloosheid van personen die werkloos zijn, maar veel minder van de duur van personen die werkloos geweest zijn. Maandelijks verschijnen er publikaties over wat ik nu maar zal noemen „afgeknotte” duren, maar over „voltooiden” duren weten wij heel weinig. Eenzelfde opmerking geldt voor de periode gedurende welke werklozen uitkeringen genoten. Voor zover ik weet zijn geen systematische statistieken beschikbaar over het gemiddelde aantal weken gedurende welke werklozen uitkeringen hebben gekregen. Dit soort cijfers zou toch eigenlijk op ruime schaal beschikbaar moeten zijn, en wel bij voorkeur onderscheiden naar een aantal belangrijke kenmerken als leeftijd, geslacht en beroepsgroep.

Onlangs werden wij in staat gesteld om de uitkeringsduur van schoolverlaters die geen werk konden vinden, te onderzoeken (1). Over de voorlopige resultaten van dat onderzoek vertel ik hier iets. In de slotalinea volgt een opmerking over de beleidsrelevantie van de voltooiden inschrijvingsduren.

In de eerste weken van oktober 1976 kregen ruim 500 Rotterdamse schoolverlaters die geen werk konden vinden voor de eerste maal een uitkering krachtens de Rijksgroepregeling Werkloze Werknemers (RWW). Wij hebben deze groep onderzocht. De peildatum van de eerste week van oktober werd gekozen, omdat op die datum de instroom van schoolverlaters in het RWW-bestand het grootst is vergeleken met de instroom gedurende de rest van het jaar. Dit kan verband houden met het wegvallen van de kinderbijslag op die datum. Een samenvattend beeld van deze groep levert op dat de schoolverlaters gelijkelijk over de geslachten verdeeld zijn; ruim 35% is 17 jaar of jonger en bijna

30% is 20 jaar of ouder. Ruim 45% heeft een lagere beroepsopleiding (LBO) gevolgd en krap 85% is nog thuis inwonend. Vooral de kenmerken leeftijd en woonvorm zijn voor schoolverlaters van belang voor de normcode, die bepalend is voor de hoogte van de RWW-uitkering. Eind januari 1978 hebben wij het onderzoek afgesloten. Toen konden wij vaststellen hoeveel schoolverlaters van de oorspronkelijke groep van 500 na 53 weken, dus op 1 oktober 1977, nog een uitkering ontvingen. Het zijn er iets minder dan 50 (dus bijna 10% van de oorspronkelijke instroom). Wij hebben de schoolverlaters ingedeeld naar het al dan niet bezitten van een diploma van de laatst genoten opleiding: relatief meer schoolverlaters zonder diploma zijn nog in uitkering.

Wij waren overigens vooral geïnteresseerd in de gemiddelde duur van de uitkeringen van schoolverlaters, die voor 1 oktober 1977 uit het RWW-bestand waren gestroomd. Deze gemiddelde voltooiden uitkeringsduur bedraagt iets meer dan 15 weken. Er is sprake van enige variatie in deze duur over de vooropleidingen. De gemiddelde voltooiden uitkeringsduren variëren tussen 16,5 weken voor LBO-ers en 13 weken voor scholieren die een havo-, atheneum- of gymnasiumopleiding volgden. Ook is er sprake van enige variatie van de gemiddelde duur van de uitkeringen over de normcodes. Kostgangers en alleenwonenden hebben een langere voltooiden duur van de uitkeringen dan thuis inwonenden, zoals uit de tabel blijkt. Met behulp van deze voltooiden duren kunnen per normcode de gemiddelde uitgekeerde bedragen aan schoolverlaters gedurende de periode dat zij werkloos waren, worden berekend. In ronde guldens worden deze bedragen per normcode gegeven in de tweede regel van de tabel; deze bedragen zijn gebaseerd op basis-uitkeringsbedragen per week zonder toeslagen zoals vakantiekosten.

Tabel. Gemiddelde voltooiden uitkeringsduur in weken, resp. gemiddelde uitgekeerde bedragen in guldens

Thuis inwonend 16 jaar	Thuis inwonend 17 jaar	Thuis inwonend 18-20 jaar	Alleen wonend	Kostganger	Totaal
in weken					
12,9	14,5	15,4	17,5	16,8	15,2
in guldens					
475	875	1.435	2.500	2.900	1.425

Nu de beloofde beleidsrelevantie van deze en soortgelijke cijfers. Men kan dezer dagen veelal pessimistische geluiden beluisteren over de effectiviteit op lange termijn van fiscale en monetaire instrumenten bij het bestrijden van werkloosheid. Daarom zien velen in „worksharing” een alternatief voor werkloosheid. Worksharing kan de vorm aannemen van een reductie in de werktijd (aantal uren per week, langere vakanties, vermindering van overuren) of van een reductie van de beroepsbevolking (vervroegde pensionering, leerplichtverlenging). Hoe dan ook, men beoogt met „worksharing” het aantal werklozen te verminderen. Als het lukt, levert dat besparingen voor de overheid op. Immers, er zou daardoor minder behoeven te worden uitgekeerd. Om deze besparingen te berekenen moet er meer inzicht komen in de voltooiden uitkeringsduur van werklozen. Immers deze uitkeringsduur in weken maal het bedrag per week bepaalt de omvang van de uitkeringen. Het zou interessant zijn om te weten hoe groot, precies die besparingen zouden kunnen zijn en in hoeverre zij kunnen bijdragen aan het mitigeren van de noodzakelijke daling van inkomens van hen die participeren in vormen van „worksharing”.

W. Sidré

Defensie in de aanval

DRS. N.C.M. VAN NIEKERK*

Vanuit financieel oogpunt kan men in de periode tussen het indienen van de defensiebegroting 1978 respectievelijk 1979 een viertal fasen onderscheiden. Twee fasen liggen inmiddels achter ons. De eerste fase liep van de derde dinsdag in september 1977 tot de installatie van het kabinet-Van Agt. Een betrekkelijk rustige tijd was dat. De tweede fase begon met het aantreden van het kabinet en eindigde bij de behandeling van de defensiebegroting 1978 in de Tweede Kamer, midden februari. In deze (tweede) periode heeft minister Krusinga er geen geheim van gemaakt dat hij denkt met een bedrag van bijna f. 9,5 mrd. voor nationale veiligheid maar moeilijk uit de voeten te kunnen. Krantenkoppen als „Krusinga tracht uitgaven defensie snel te verhogen” en „Krusinga wil geld voor defensie uit pot voor de werkgelegenheid” onderstreepden dat. De derde fase — die loopt van medio februari tot het verschijnen van de Voorjaarsnota — is nauwelijks begonnen of het kabinet heeft besloten „een paar duiten” (f. 50 mln. in 1978) aan de defensiebegroting toe te voegen. Het is te verwachten dat de bewindslieden van Defensie hun pogingen om meer geld uit de staatskas te bemachtigen de komende maanden zullen voortzetten. Ook de vierde fase, die eindigt met het aanbieden van de Rijksbegroting 1979 aan de Staten-Generaal en waarin de meerjarenafspraken tot stand zullen komen, lijkt ongemeen interessant te worden. Met de door het kabinet-Van Agt aangekondigde bezuinigingen in het vooruitzicht is een nadere beschouwing van de financiële problematiek van Defensie daarom zinvol.

In krantenpublicaties, de begroting 1978 en de nota die de vorige minister van Defensie aan de kabinetsformateur aanbod, komt men een zestal overwegingen tegen die dienen ter illustratie van de penibele financiële situatie van het departement en die als argument worden gehanteerd voor verhoging van de defensieuitgaven. Die overwegingen hebben betrekking op:

- het aandeel van Nederland in de bondgenootschappelijke verdediging;
- de in bondgenootschappelijk overleg overeengekomen jaarlijkse reële stijging van de defensieuitgaven;
- het aandeel van de investeringen in de totale defensiebegroting;
- de tot nu toe uitgevoerde ombuigingen in de defensieuitgaven (i:h.b. in het kader van de 1%-operatie);
- kostenstijgingen;
- de „knelpunten” in de nota ten behoeve van de kabinetsformateur.

In het navolgende worden bij elk van de genoemde factoren enkele kanttekeningen gemaakt. Met behulp van enig feiten- en cijfermateriaal zullen de overwegingen op hun hardheid worden getoetst.

1. Nederland en de NAVO

Het aandeel van Nederland in de totale defensie-uitgaven van het bondgenootschap is betrekkelijk gering. Dat wekt geen verwondering met de Verenigde Staten als partner. Een beter ogende internationale vergelijking is mogelijk met de ons omringende landen. Tabel I geeft een overzicht van de ontwikkelingen van het aandeel van zeven Westeuropese landen in de totale defensie-uitgaven van die landen over de periode 1972 t/m 1976 I). Aan de hier genoemde cijfers mag overigens slechts globale betekenis worden toegekend. Koers-

en prijsontwikkelingen bepalen mede de reële waarde van de inbreng van de betrokken landen.

Tabel I. Defensie-uitgaven als percentage van de totale defensie-uitgaven van zeven Westeuropese landen

	1972	1973	1974	1975	1976 a)
België	3,26	3,37	3,54	3,86	4,18
Frankrijk	24,18	25,35	23,80	26,46	27,24
West-Duitsland	28,99	31,95	33,10	30,95	31,31
Italië	12,05	11,00	10,55	9,64	8,60
Luxemburg	0,04	0,04	0,04	0,05	0,05
Nederland	4,99	5,23	5,58	5,81	5,92
Groot-Brittannië	26,49	23,06	23,39	23,26	22,70
	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

a) Raming.

Bron: Appendix Document 738 van de Assembly of Western European Union (*A European armaments policy*, 10 mei 1977). De cijfers zijn gebaseerd op NAVO-definities.

Het aandeel van Nederland lijkt in vijf jaar met bijna 1 procentpunt te zijn gestegen: van 5 naar 6%. Opvallende achterblijvers zijn Italië en Groot-Brittannië. De relatief ongunstige economische omstandigheden in deze landen zullen daar ongetwijfeld mee te maken hebben.

De groei van de defensie-uitgaven in de Verenigde Staten houdt in de genoemde periode geen gelijke tred met de ontwikkeling van het uitgavetotaal van de in tabel I vermelde zeven landen. In 1962 gaven de Verenigde Staten ruwweg 2,5 keer zoveel uit als de zeven gezamenlijk. In 1976 is dat volgens schatting van de NAVO nog maar 2 keer zo veel.

* De auteur is wetenschappelijk medewerker van de Vakgroep Economische Vakken aan de Faculteit der Rechtswetenschappen van de Rijksuniversiteit Leiden.

1) Frankrijk is officieel geen lid van de NAVO.

2. De 3%-norm

Een andere graadmeter die een internationale vergelijking mogelijk maakt en die de versturende invloed van prijsontwikkelingen uitschakelt, is de jaarlijkse reële groei van de defensieuitgaven. In mei 1977 kwamen de NAVO-partners overeen dat voor de periode tot 1984 een stijgingspercentage van omstreeks 3 zou moeten worden nagestreefd („should be aimed at”) 2). Daarbij werd de aantekening gemaakt dat „economic circumstances will affect what can be achieved” en dat „present force contributions may justify a higher level of increase” 3).

In de tot nu toe gevoerde discussies rond de defensiebegroting 1978 dreigt de nadruk te veel te worden gelegd op het lage stijgingspercentage van dit jaar, te weten 0,6%. Een goede beoordeling is echter slechts mogelijk als de stijgingspercentages van een reeks van jaren worden gepresenteerd. De volgende tabel geeft de stijgingspercentages over de periode 1975 t/m 1983.

Tabel 2. Jaarlijkse procentuele reële stijging van de defensieuitgaven in Nederland, 1975 t/m 1983 a)

1975	3,6
1976	0,6
1977	3,0
1978	0,6
1979	2,2
1980	2,3
1981	1,9
1982	2,7
1983	2,6

a) 1975 t/m 1977: volgens opgave Ministerie van Defensie;
1978 t/m 1982: Meerjarenramingen, zie voetnoot 2,
1983: volgens Defensienota 1974.

Uit de tabel blijkt dat de percentages van jaar op jaar nogal verschillen. 1976 kwam 3 procentpunten lager uit dan 1975, hetgeen grotendeels is te verklaren uit de forse reducties in het kader van de Voorjaarsnota 1976. Ook kan men concluderen dat Nederland voor de periode 1978 t/m 1983 trendmatig gezien onder de NAVO-afspraken blijft.

Bij deze 3%-norm passen enkele kanttekeningen. In de eerste plaats heeft deze NAVO-afspraken geen juridische basis. Zij moet meer worden opgevat als een politiek-morele verplichting. In dit verband is het opmerkelijk dat de door president Carter van de Verenigde Staten voor het begrotingsjaar 1979 ingediende defensiebegroting een reële stijging van slechts 2% inhoudt t.o.v. 1978 4). Dat stijgingspercentage wijkt niet af van de voorheen ook door president Ford gehanteerde norm. Het is een publiek geheim dat in de Verenigde Staten over de interpretatie van de 3%-norm verschillend wordt gedacht. Heeft het stijgingspercentage betrekking op de totale defensie-uitgaven of alleen op de uitgaven in het kader van NAVO-programma's 5)?

Met de door president Carter aan het Congres aangeboden begroting lijkt een compromis tot stand gekomen. De 3%-norm wordt niet gehaald, maar de NAVO-gelieerde uitgaven gaan relatief meer omhoog.

Een tweede kanttekening betreft de ontsnappingsclausule in de NAVO-afspraken naar aanleiding van economische omstandigheden van de afzonderlijke landen. Het is duidelijk dat bij gebrek aan een nauwkeuriger omschrijving van deze uitvluchtmogelijkheid ook op dit punt interpretatieverschillen mogelijk zijn. Het lijkt echter niet waarschijnlijk dat bondgenoten onder de indruk zullen raken van een eventueel beroep van Nederland op de z.g. „Dutch disease”. Wel verdient het overweging om in internationaal verband te verdedigen dat bij binnenlandse algemene bezuinigingsorganisaties (b.v. met de Voorjaarsnota, Miljoenennota) Defensie niet kan worden uitgesloten.

In de derde plaats past nog de opmerking dat een 3%-norm sec geen garantie vormt voor een adequate bijdrage van de afzonderlijke landen aan het bondgenootschap. De defensie-

begroting omvat immers ook uitgaven die slechts indirect verband houden met NAVO-taken. Voor Nederland is vooral te denken aan de z.g. accessoire uitgaven („oneigenlijke” defensie-uitgaven), zoals m.b.t. het Loodswezen en de pensioenuitkeringen.

3. Investeringsaandeel

Nederland nam in 1977 vlak achter Engeland en de Verenigde Staten de derde plaats in onder de NAVO-landen wat betreft het aandeel van de investeringen in de totale defensie-uitgaven 6). Toch lijkt in ons land het hardnekkige misverstand te bestaan dat Nederland zijn investeringsverplichtingen zou verwaarlozen. Het is daarom zinvol de investeringspercentages van 1974 te vergelijken met de geraamde cijfers voor 1978. Daaruit resulteert de volgende opstelling (tabel 3).

Tabel 3. Investeringspercentages voor 1974 en 1978 gesplitst naar krijgsmachtonderdelen a)

	1974	1978	
		Planning vlg. Defensienota	Raming vlg. begroting 1978
Marine	24,2	31,4	30,8
Landmacht	18,8	21,9	20,0
Luchtmacht	18,2	24,9	27,4
Totale begroting	20,1	24,6	23,4

De investeringspercentages in 1978 zijn ten opzichte van 1974 voor alle drie de krijgsmachtonderdelen toegenomen, voor de Koninklijke Marine en de Koninklijke Luchtmacht zelfs zeer aanzienlijk. Wel blijven de cijfers volgens de begroting 1978 wat achter bij de in de Defensienota voor dit jaar geplande percentages, zij het met uitzondering van die voor de Koninklijke Luchtmacht.

De ontwikkeling van de investeringspercentages krijgt nog meer reliëf als men bedenkt dat Defensie de afgelopen jaren met relatief forse prijsstijgingen in de exploitatiesfeer te kampen heeft gehad. Slechts door een groter personeelsverloop bij de Marine en de Koninklijke Luchtmacht dan volgens de Defensienota 1974 gepland, konden de investeringspercentages op peil worden gehouden.

4. Ombuigingen

Terecht is al herhaaldelijk gewezen op de druk die de defensiefinanciering ondergaat als gevolg van wat met een mooi woord heet reducties. Ombuigingen zijn toegepast in het kader van correcties in de meerjarenafspraken en van het sluitend maken van de rijksbegroting. Daarnaast heeft Defensie net als andere departementen de gevolgen moeten ondergaan van de z.g. 1%-operatie. Vooral deze laatste bezuinigingen werken voor de komende jaren structureel het sterkst door.

Alhoewel de moeilijkheden die er door de ombuigingen voor Defensie ontstaan dus zeker niet mogen worden weggelakt, is het anderzijds zo dat door de gebruikelijke presentatie van de reducties vaak een overtrokken beeld ontstaat. Die gebruikelijke presentatie bestaat hierin dat alle ombuigingen worden afgezet tegen de financiële meerjarenplanning volgens

2) Zie Antwoorden van de minister van Defensie op schriftelijke vragen van de Tweede Kamer ter voorbereiding van de behandeling van de Defensiebegroting, 14 800 nr. 12, vraag 5, 6 en 7.

3) Idem.

4) Vgl. *Aviation Week & Space Technology*, 30 januari 1978.

5) Zie *International Herald Tribune*, 19/20 november 1977 en ook het artikel van Drew Middleton in *de Volkskrant*, 9 februari 1978 (New York Timesdienst).

6) Zie voetnoot 2, vraag 21.

de *Defensienota 1974* 7). Men kan zich echter afvragen of een dergelijke cijferopstelling niet gemakkelijk tot misverstanden leidt. Sinds 1974 zijn de financieel-economische omstandigheden er immers bepaald niet rooskleuriger op geworden. Er is dan ook iets voor te zeggen om voor de komende jaren niet de financiële ramingen volgens de *Defensienota* als vertrekpunt te nemen, maar bijvoorbeeld recente meerjarenafspraken.

Overigens mag hier niet onvermeld blijven dat de financiële planning volgens de tweede minister van Defensie in het kabinet-Den Uyl erin voorzag dat de ombuigingen vanaf 1977 geheel in de exploitatiesfeer zouden worden opgebracht. De investeringen bleven in deze opzet geheel onaangetast. Het is aan het nieuwe kabinet te beslissen of aan deze eenzijdige toedeling van reducties strak zal worden vastgehouden.

5. Kostenstijgingen

In de *Defensienota 1974* werden de begrotingsuitgaven voor 1978 geraamd op f. 6,6 mrd. (in prijzen 1974). De begroting 1978 geeft een uitgaventotaal van ruim f. 9,1 mrd. (in prijzen 1978) 8). Het verschil is vrijwel geheel toe te schrijven aan kostenstijgingen. Het grootste deel daarvan betreft kosten van salaris- en pensioenverhogende maatregelen. Deze „loongevoelige” kostenstijgingen vormen voor Defensie geen probleem want net als voor andere departementen worden die volledig gecompenseerd op basis van nacalculaties. De narijheid schuilt in de „prijsgevoelige” kostenstijgingen. De procedure die hierbij wordt gehanteerd is dat in elke begroting met vooraf vastgestelde stijgingspercentages rekening mag worden gehouden. In de loop van een begrotingsjaar kunnen in het kader van de Voorjaarsnota bijstellingen plaatsvinden. Bovendien is het de laatste jaren gebruikelijk om in de Miljoenennota nog een aanvullende post te reserveren voor alle departementen. Vallen de prijsstijgingen volgens berekeningen van Defensie hoger uit dan de vooraf bepaalde bedragen, dan worden deze extra uitgaven (excessieve prijsstijgingen) voor compensatie aangemeld bij het Ministerie van Financiën. Aanmelding betekent echter niet automatisch honorering. In de periode 1974 t/m 1978 is op deze wijze f. 450 mln. (prijzen 1977) ondergecompenseerd 9).

De hamvraag is duidelijk. Is ondercompensatie gerechtvaardigd of niet? Het bekende argument om deze vraag ontkennend te beantwoorden is dat een departement niet verantwoordelijk mag worden gesteld voor prijsstijgingen waarop het geen invloed kan uitoefenen. Een dergelijke redenering klinkt redelijk, maar gaat voorbij aan het harde feit dat de ruimte voor de publieke sector als totaal is begrensd. Het noodzakelijke gevolg kan dan zijn dat reële overheidsuitgaven plaats moeten maken voor onvermijdelijke prijsstijgingen zoals voor prijsverhogingen van grondstoffen en energie. Maar er zijn los van dit algemene beginsel ook argumenten aan te voeren waarom het departement van Defensie mede — zij het in beperkte mate — verantwoordelijk mag worden gesteld voor kostenstijgingen.

In de eerste plaats is er soms sprake van het bewust laag ramen van bepaalde uitgaven om uitvoering van een programma niet in gevaar te brengen. Letterlijk stelt minister Kruisinga bij de schriftelijke voorbereiding van de begrotingsbehandeling in de Tweede Kamer: „Om de bedrijfsvoering, althans voor het merendeel, zeker te stellen is het begrotingsbedrag voor aanschaffingen van groot materieel lager gesteld dan in het oorspronkelijke materieelaanschaffingsprogramma was voorzien, zonder dat daarbij tot nu toe bepaalde projecten zijn gekort” 10).

In de tweede plaats is Defensie zelf verantwoordelijk voor de vertragingen die bij de Landmacht optreden bij de invoering van het zogenaamde Kosten Informatie.Systeem (KIS). Een dergelijk systeem zou bijvoorbeeld de sterk stijgende onderhoudskosten sneller hebben kunnen signaleren waardoor eveneens sneller een adequate oplossing van dit vraagstuk mogelijk zou zijn.

In de derde plaats kan Defensie invloed uitoefenen door het voortdurend aan de kaak stellen van prijsstijgingen van wapensystemen als gevolg van technologische ontwikkelingen en de z.g. militair-industriële lobby. Het is opvallend dat minister Kruisinga tijdens het begrotingsdebat te kennen gaf de kritische benadering van dergelijke internationale prijsontwikkelingen van zijn voorgangers niet te willen voortzetten. Overigens doet zich hierbij wel een complicatie voor. Dat betreft het beleid in een aantal landen om bij de productie van nieuw materieel de nationale industrie in te schakelen i.v.m. het behoud resp. het scheppen van werkgelegenheid. Deze politiek leidt tot aanwijsbare prijsverhogingen (b.v. F16).

Ten slotte kan Defensie ook invloed uitoefenen door het al enkele jaren gevoerde beleid, gericht op rationalisatie d.m.v. standaardisatie van wapensystemen en taakverdeling tussen bondgenoten, voort te zetten. Weliswaar heeft dat beleid nog nauwelijks tot aanwijsbare resultaten geleid, maar de verwachting lijkt gerechtvaardigd dat op lange termijn hiervan toch vruchten kunnen worden geplukt.

6. Knelpunten

Het kabinet-Van Agt heeft lang gewacht met het openbaar maken van de z.g. Nota-Stemerding. De vrees — die vooral bij de minister van Financiën leefde — dat de politieke leiding van Defensie de knelpunten die in de nota zijn opgesomd tot claims zou verheffen, is begrijpelijk, maar niet terecht. Het achterhouden van de nota gaf aanleiding tot speculaties over de inhoud en daardoor kregen de knelpunten juist een opgeblazen karakter.

Om welke bedragen gaat het nu precies? In onderstaande tabel zijn de knelpunten — financieel vertaald — samengevat.

Tabel 4. Knelpunten volgens Nota-Stemerding, 1978 t/m 1982 (miljoenen guldens, in prijzen van 1977)

	1978	1979	1980	1981	1982
Personeel	49	74	82	91	96
Materieel-exploitatie	86	103	112	116	115
Investeringen	1	3	0	3	2
Niet gespecificeerd	2	12	20	40	38
Totaal	138	192	214	250	251

Uit het overzicht blijkt dat zich nagenoeg geen knelpunten voordoen in de sfeer van de investeringen. De problemen zouden vooral betrekking hebben op de personeelsbezetting en de materieel-exploitatie. Opmerkelijk echter is dat in de Nota-Stemerding de opgegeven bedragen nauwelijks zijn beargumenteerd. Uit de nota is slechts af te leiden dat de knelpunten in het bijzonder bij de Koninklijke Landmacht moeten worden gezocht. Opvallend is ook dat het nieuwe kabinet inmiddels heeft besloten voor dit jaar f. 50 mln. uit te trekken voor het op peil brengen van de munitievoorraad, terwijl de *Nota aan de kabinetsformateur* het tekort aan munitie niet als knelpunt vermeldt.

Men kan zich meer in het algemeen afvragen welke betekenis door Defensie op dit moment nog aan de nota wordt toegekend. De besluitvorming die voorafging aan het opstellen van de Nota-Stemerding verschaft op dit punt wellicht opheldering. Het is buiten defensiekringen nauwelijks bekend

7) Vgl. b.v. *Nota van de minister van Defensie t.b.v. de kabinetsformateur* (Nota-Stemerding), juni 1977.

8) Exclusief de verhoging van de uitgaven als gevolg van de invoering van de Comptabiliteitswet 1976 en exclusief de uitgaven in het kader van de civiele verdediging.

9) Zie voetnoot 2, vraag 14 en 16.

10) Zie voetnoot 2, vraag 4.

dat ter voorbereiding van de Nota-Stemerding twee interne nota's zijn opgesteld, de z.g. *MATRIX I* en *MATRIX II*. *MATRIX I* is opgesteld door de Verenigde Chefs van Staven. Deze nota heeft tot uitgangspunt de volledige uitvoering van de plannen volgens de *Defensienota 1974*. De militaire leiding van de krijgsmachtonderdelen heeft zich — zoals was te verwachten — niet onbetuigd gelaten in het uitvoeren van haar opdracht en lepelde een onbetaalbaar takenpakket op. *MATRIX II* — opgesteld door de ambtelijke staf van Defensie — heeft een realistisch vertrekpunt. In deze nota is uitgegaan van het budget dat volgens de meerjarenaafspraken ter beschikking staat. Vervolgens is nagegaan welke knelpunten dan te verwachten zijn voor de komende jaren. Het wekt geen verbazing dat onder de vorige minister van Defensie *MATRIX II* uiteindelijk de overhand kreeg. Het lijkt er echter veel op dat onder de nieuwe politieke leiding *MATRIX I* bovenop is komen te liggen.

Conclusie

In het voorafgaande is een aantal kanttekeningen gemaakt bij een zestal veel gehoorde overwegingen om de Nederlandse defensieuitgaven te verhogen. Wij kunnen concluderen dat

— alhoewel Defensie bepaald niet ruim in de middelen zit — enkele argumenten geen gefundeerde basis hebben, dan wel gechargeerd worden gepresenteerd.

Nederland loopt internationaal heel behoorlijk in de pas. Aan de betekenis van een norm voor de reële groei van het totale defensiebudget mag men twijfelen, maar los daarvan is de afgelopen drie jaren een gemiddelde gehaald van 2,5%. Wat betreft de investeringen als percentage van de totale defensieuitgaven neemt Nederland een derde plaats in op de lijst van NAVO-partners. De ombuigingen in het kader van voorjaarsnota's, meerjarenaafspraken en de 1%-operatie drukken uiteraard zwaar op het budget, maar door deze reducties af te zetten tegen de meerjarenramingen uit de *Defensienota 1974* ontstaat een wat overtrokken beeld. De kostenstijgingen zijn zeer aanzienlijk maar Defensie draagt daarvoor — zij het beperkt — mede verantwoordelijkheid. Ten slotte blijken de knelpunten in de *Nota aan de kabinetsformateur* nauwelijks beargumenteerd.

Alles overziende mag men stellen dat de wijze waarop de financiële moeilijkheden van Defensie de laatste tijd worden benadrukt op zijn minst enige nuancering en verdere toelichting behoeft.

N.C.M. van Niekerk

Vacatures

Functie: Blz.:

ESB van 15 februari

Econoom voor de informatievoorziening t.b.v. het interne sociale beleid bij de Centrale directie PTT II
 Ervaren algemeen econoom voor de Stichting Economisch Technologisch Instituut te Utrecht III
 Gewoon hoogleraar (m/v) bij de Landbouwhogeschool te Wageningen III
 Adjunct-directeur (m/v) bij het Adviesbureau voor kwaliteitsbeleid en beslistkunde Ir. J. van Ettinger-J. Sittig BV te Rotterdam IV

ESB van 22 februari

Hoofd (mnl./vrl.) bij het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds te Heerlen op de afdeling Leningen en effecten II
 Medewerker wetenschappelijke begeleiding (mnl./vrl.) voor het Ministerie van Verkeer en Waterstaat t.b.v. de Studie-afdeling (adviserend stafbureau van het ministerie) II
 Medewerk(st)er (Bedrijfseconomische richting) bij de Provincie Groningen op het Bureau begroting en financiële planning III
 Ruimtelijk econoom bij de vakgroep Ruimtelijke Economie van de Vrije Universiteit van Amsterdam III

ESB van 1 maart

Medewerker (econoom) (m/v) bij het Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven te Den Haag 230

Functie: Blz.:

Economet(e) voor de afdeling Vestigingspatronen bij het Nederlands Economisch Instituut te Rotterdam 231
 Gewoon lector in de algemene economie, onderdeel geldtheorie bij de Rijksuniversiteit Groningen 231
 Hoofd afdeling bedrijfsadministratie en comptabiliteit (mnl./vrl.) voor het Centraal Bureau voor de Statistiek 232
 Chef onderafdeling loonstructuur en loonkosten (mnl./vrl.) voor het Centraal Bureau voor de Statistiek 232
 Wetenschappelijk medewerker (mnl./vrl.) t.b.v. het Landbouw-Economisch Instituut, afdeling Tuinbouw van het Ministerie van Landbouw en Visserij 323
 Econoom t.b.v. het centraal bureau van de Zuid Nederlandse Aannemers Vereniging II
 Beleidsmedewerkers (mnl./vrl.) t.b.v. de Directie Arbeidsverhoudingen, afdeling Overlegstructuren en Bijzondere Groepen van het Ministerie van Sociale Zaken III
 Beleidsmedewerker (mnl./vrl.) t.b.v. het Directoraat-Generaal van het Verkeer van het Ministerie van Verkeer en Waterstaat III
 Stafmedewerker (mnl./vrl.) t.b.v. de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders, Sociaal-Economische Hoofdafdeling, afdeling Stedelijke en Recreatieve vestigingen van het Ministerie van Verkeer en Waterstaat III
 Wetenschappelijk onderzoeker bij het Centrum voor Bedrijfseconomisch Onderzoek van de Economische Faculteit van de Erasmus Universiteit Rotterdam IV

Monetaire dialoog

Een replek aan Prof. Rijnvos naar aanleiding van zijn kanttekeningen bij het Jaarverslag van De Nederlandsche Bank 1976

P. NIEMANTSVERDRIET*
DRS. P. STEK**

In een eerder in ESB verschenen commentaar op het Jaarverslag 1976 van De Nederlandsche Bank werden door Prof. Dr. C. J. Rijnvos enige kritische kanttekeningen geplaatst bij de beleidsverantwoording van de Bank. De kritiek had vooral betrekking op de samenstelling van de liquiditeitenmassa, het sociaal-economisch toezicht en het bedrijfseconomisch toezicht. In onderstaand artikel reageren twee medewerkers van De Nederlandsche Bank op de punten van kritiek. Prof. Rijnvos gaat in een naschrift in op de replek van de auteurs.

Inleiding

Het artikel van Prof. Rijnvos 1) bestrijkt een veelheid van terreinen. In het navolgende wordt op die punten ingegaan waar de analyse en het beleid van de Bank kritiek ontmoeten. De verwachting die uit de titel van het artikel van Prof. Rijnvos spreekt, zal derhalve niet worden beschaamd. Het antwoord wordt echter niet geheel zonder schroom gepresenteerd. Prof. Rijnvos maakt namelijk duidelijk dat hij „een subtiele spreektrant naar alle kanten”, welke de wetenschap slechts lippendienst bewijst, zal ontmaskeren. De epitheta die hij gebruikt voor de reactie uit beleidskringen, te weten „meestal waardig, evenwichtig en steunend op grote ervaring, als gevolg waarvan het woord in monetaire en bancaire kring dikwijls vele dimensies heeft”, zijn dan ook niet zonder meer als compliment bedoeld. Niettemin lijkt het voorbarig ervan uit te gaan dat slechts door opoffering van al deze kwaliteiten het door Prof. Rijnvos verlangde wederzijdse begrip tussen wetenschap en beleid kan worden bereikt.

De kritiek van Rijnvos heeft betrekking op drie gebieden:

- a. de samenstelling die De Nederlandsche Bank geeft aan de liquiditeitenmassa (bekorte weergave van een eerder artikel 2);
- b. discriminatie bij het sociaal-economische toezicht;
- c. het bedrijfseconomische toezicht.

Deze onderwerpen zullen achtereenvolgens aan de orde worden gesteld.

De samenstelling van de liquiditeitenmassa

Rijnvos groepeerd zijn kritiek rond drie stellingen. De eerste stelling luidt als volgt: de omschrijving van elke component van de liquiditeitenmassa moet in overeenstemming

zijn met de algemene definities van primaire of secundaire liquiditeiten.

De valutategoeden die worden aangehouden bij de Nederlandse geldscheppende instellingen voldoen niet aan dit voorschrift, voor zover zij luiden in valuta's ten opzichte van welke De Nederlandsche Bank geen interventieverplichting erkent. De definitie van secundaire liquiditeiten luidt namelijk als volgt: „vorderingen op de overheid en de geldscheppende instellingen, voor zover in handen van andere houders dan geldscheppende instellingen, die op vrij korte termijn zonder veel kosten en *zonder belangrijk koersverlies* (onze cursivering) en masse kunnen worden omgezet in geld of die a pari in betaling kunnen worden gegeven ter voldoening van lopende belastingaanslagen” 3). Volgens Rijnvos moeten de tegoeden in zwevende valuta's niet als secundaire liquiditeiten worden gerekend, omdat de kans op aanmerkelijk koersverlies aanwezig is bij omzetting in Nederlands geld.

Erkend moet worden dat de tegoeden in zwevende valuta's niet voldoen aan de definitie, die stamt uit het tijdperk van vaste wisselkoersen. Daarmee is echter niet gezegd dat het recept van verwijdering van deze tegoeden uit de liquiditeitenmassa moet worden opgevolgd. Eerder verdient het de voorkeur de definitie te moderniseren. Om dit aannemelijk te maken is het nodig zich in de aard van de valutategoeden te verdiepen. Het betreft kortlopende vorderingen van ingezetenen op Nederlandse geldscheppende instellingen. Evenals in het geval van guldenstegoeden worden zij aangehouden op grond van transactie-, verzorgings- of speculatieve motieven. Het enige verschil met de guldenliquiditeiten is dat de houders in dit geval in het kader van hun betalingschema's en hun buitenlandse verplichtingen, gelet op koersrisico's, de voorkeur geven aan valutategoeden. In het geval van kassen die worden aangehouden ter voldoening aan bestaande of verwachte verplichtingen aan het buitenland is het liquiditeitskarakter duidelijk, ook bij zwevende valuta's, aangezien omzetting in guldens nu juist niet de bedoeling is. In het geval van speculatiekassen zal zich veelal wel een omzetting in guldens voordoen, waarbij zich het door Rijnvos gesignaleerde koersrisico voordoet.

Dienaangaande kan tweeërlei worden opgemerkt. In de eerste plaats is het verschil met speculatie onder vaste wisselkoersen slechts gradueel. In beide gevallen is namelijk sprake van risico, doordat het saldo van koersbeweging en

* De heer Niemantsverdriet is werkzaam bij De Nederlandsche Bank als directie-assistent terzake van het bedrijfseconomisch toezicht op het kredietwezen.

** De heer Stek was tot 1 maart jl. adjunct-chef van de Studiedienst van De Nederlandsche Bank en werkt sedertdien bij het Ministerie van Financiën.

1) C. J. Rijnvos, Monetaire dialoog. Kanttekeningen bij het Jaarverslag van De Nederlandsche Bank over 1976, *ESB*, 25 mei 1977.

2) C. J. Rijnvos, Liquiditeiten en monetair beleid, *ESB*, 26 juni 1974.

3) De Nederlandsche Bank, *Jaarverslag 1976*, toelichting op tabel 3.1 van de statistische bijlage.

rente-offers bij de afwikkeling ongunstig kan uitvallen. Voorts kan eliminatie van speculatiekassen, indien men deze al zou kunnen herkennen (quod non), voor een analyse van de liquiditeitsontwikkeling op iets langere termijn juist een vertekening introduceren. Een op zichzelf al doorslaggevende overweging om de zwevende valutategoeden niet uit de liquiditeitenmassa te elimineren, of zij nu op grond van speculatieve of andere motieven worden aangehouden, is echter gelegen in het feit dat geen principieel verschil bestaat met de in onze open economie grote bedragen aan guldenstegoeden die op termijn zijn verkocht voor vreemde valuta op precies dezelfde gronden van valutaire aard als die voor het aanhouden van de valutategoeden gelden. Alleen de vorm waarin dekking c.q. een open positie is gezocht wijkt af. De nauwe verwantschap van gulden- en valutategoeden strekt zich overigens ook uit tot de door ingezetenen aangehouden tegoeden en geldmarktuitzettingen in het buitenland. Bij de beoordeling van de liquiditeit van ingezetenen houdt de Bank dan ook rekening met de ontwikkeling van deze categorie van activa 4).

Wanneer nu inderdaad in het licht van het voorgaande de definitie van secundaire liquiditeiten zou worden aangepast, dan zou deze als volgt kunnen luiden: „tot de secundaire liquiditeiten zijn gerekend: vorderingen op de overheid en geldscheppende instellingen, voor zover in handen van andere houders dan geldscheppende instellingen, die op vrij korte termijn zonder veel kosten en zonder belangrijk koersverlies en masse vrijelijk kunnen worden omgezet in *binnenlands of buitenlands geld*”. De cursief gedrukte woorden vormen een uitbreiding ten opzichte van de huidige definitie, waardoor zwevende valutategoeden daaronder vallen. De niet meer actuele opneming van belastingcertificaten in de definitie is geschrapt.

De tweede stelling van Rijnvos is de volgende: liquiditeitsvormen, welke door bankcliënten in hoge mate als substituten worden beschouwd, dienen een identiek liquiditeitskarakter te hebben. Op grond van dit criterium heeft Rijnvos bezwaar tegen de ongelijke behandeling in de liquiditeitsstatistiek van niet zakelijke deposito's en tegoeden op spaarrekening. Met name wordt van de spaargelden, onverschillig de looptijd, de omloopsnelheid gemeten en wordt aan de hand van de uitkomst volgens een formule bepaald welk deel van het spaargeld als liquiditeit resp. als lange middelen moet worden aangemerkt 5). De niet zakelijke deposito's daarentegen worden overwegend behandeld als zakelijke deposito's, waarbij de oorspronkelijke looptijd bepalend is voor de indeling in lange middelen en liquiditeiten. Met enige vereenvoudiging kan worden gezegd dat deposito's met een oorspronkelijke looptijd van korter dan twee jaar als liquiditeiten gelden en deposito's van twee jaar en langer als lange middelen. Dit verschil in behandeling tussen spaargelden en deposito's had consequenties, toen de in de jaren zeventig vaak vigerende abnormale renteversillen tot omvangrijke verplaatsingen van gelden tussen spaar- en particuliere termijndeposito's aanleiding gaven. De gevolgen waren vertekeningen van de liquiditeits- en spaarstatistiek, het lange bedrijf van de banken, de omloopsnelheid en de liquiditeitsreserve.

Voor een goed begrip van de bestaande behandeling van niet zakelijke deposito's en spaartegoeden diene het volgende. Enerzijds was het — en is het nog steeds — ongewenst de spaartegoeden op basis van hun oorspronkelijke looptijd te verdelen in liquiditeit en lange middelen. Weliswaar voldoen de spaarrekeningen, zeker de op korte termijn opvraagbare, maar ook een deel van de langere gelden, aan de definitie van secundaire liquiditeit, d.w.z. zij voldoen aan het objectieve criterium voor zo'n liquiditeit, te weten dat zij zonder crediteurensubstitutie te gelde kunnen worden gemaakt 6). Het rustige gedrag van de desbetreffende tegoeden leert echter dat het voor de monetaire analyse en het beleid onjuist zou zijn hen zonder meer als liquiditeit te rekenen (ook op dit punt is de definitie van secundaire liquiditeit

dus niet geheel toereikend). Het zou b.v. niet wenselijk zijn in een situatie waarin de liquiditeitenmassa niet zou mogen oplopen restrictieve maatregelen te ondernemen om een stijging van de spaargeldquote ongedaan te maken, gegeven de aan de hand van de omloopsnelheid getoetste presumptie dat deze middelen voor een voldoende lange termijn aan de inkomensfeer zijn onttrokken. Anders gezegd, op grond van het met behulp van de omloopsnelheidstoets geconstateerde gedrag van de houders van spaargelden is M_2 (de liquiditeitenmassa) een monetair meer relevante grootte dan M_3 (liquiditeiten plus spaartegoeden).

Dit beantwoordt anderzijds nog niet de vraag waarom de niet zakelijke deposito's niet zoals de spaartegoeden worden behandeld. Daarbij speelt een rol dat termijndeposito's gemiddeld van veel grotere omvang zijn dan spaartegoeden. De Bank is van mening dat de kans bestaat dat ook de niet zakelijke houders van termijndeposito's in de bestedings- en de beleggingsfeer een actiever gedrag zullen vertonen dan de houders van spaartegoeden en heeft daarin aanleiding gezien bij de termijndeposito's wel op de overeengekomen looptijd af te gaan bij de indeling.

Intmiddels maakte met name het overhevelingsverschijnsel de bezwaren van een gescheiden behandeling groter dan de voordelen. De Bank is dan ook reeds geruime tijd in overleg met de representatieve organisaties van de geldscheppende instellingen, om te bezien hoe hier het beste een eind aan kan worden gemaakt. De oplossing wordt gezocht in een gezamenlijke onderwerping van de spaartegoeden en de niet-zakelijke termijndeposito's aan de omloopsnelheidstoets, met uitzondering van de zeer grote tegoeden (zowel spaar- als termijntegoeden), die een zakelijke behandeling zouden krijgen 7). Rijnvos refereert weliswaar aan de beoogde uitbreiding van de omloopsnelheidstoets, waarmee de door hem aangevochten ongelijke behandeling zou zijn opgeheven, maar hij karakteriseert deze oplossing als een slechts bescheiden rectificatie. Deze weinig enthousiaste kwalificatie hangt samen met de door hem in het kader van zijn derde stelling aangevoerde bezwaren tegen de omloopsnelheidstoets.

De derde stelling van Rijnvos luidt: de omvang van de liquiditeitenmassa dient onafhankelijk te zijn van haar samenstelling. Rijnvos meent dat door de werking van de omloopsnelheidstoets aan deze stelling niet wordt voldaan. Hij geeft de volgende illustratie. Bij een omzetting van spaargeld dat voor $x\%$ eigenlijk (lange middelen) is, in b.v. chartaal geld, neemt de liquiditeitenmassa toe met $x\%$ van het omgezette bedrag plus een bedrag waarmee het oneigenlijke (liquide) spaargeld kan toenemen, indien de omloopsnelheid hoger wordt als gevolg van de omzetting. Rijnvos acht het op zichzelf alleszins aanvaardbaar dat spaargeld met een rusttijd van minder dan een half jaar als oneigenlijk wordt aangemerkt en spaargeld van twee jaar en langer als eigenlijk en dat tussen deze grenzen ter bepaling van de verdeling over eigenlijk en oneigenlijk spaargeld wordt geïnterpoleerd 8) 9). Waar hij echter bezwaar tegen heeft, is de berekeningswijze van de omloopsnelheid (dus ook van de rusttijd die daarvan de reciproke vormt) en het resulterende effect op het bedrag aan oneigenlijk spaargeld. De omloopsnelheidsmaatstaf is zijns inziens namelijk onderhevig aan de volgende gebreken:

- de omloopsnelheid van het spaartegoed bij een instelling is het *gemiddelde* van de omloopsnelheden van de individuele spaarrekeningen; dit leidt tot vertekeningen: de aan-

4) *Jaarverslag 1976*, blz. 82 en tabellen 34 en 36.

5) Zie toelichting bij tabellen 3.1 en 3.2 van de statistische bijlage van het *Jaarverslag* of het *Kwartalbericht* van De Nederlandsche Bank.

6) Zie G. A. Kessler, *Monetair evenwicht en betalingsbalans-evenwicht*, Stenfert Kroese, Leiden, 1958, blz. 76.

7) Over de precieze afbakening van het bestand dat aan de omloopsnelheidsberekening zou worden onderworpen, is het overleg nog gaande.

8) Dit lijkt moeilijk verenigbaar met de stelling.

9) *ESB*, 1974, blz. 551.

wezigheid van gelden met een rusttijd van minder dan een half jaar kan tot gevolg hebben dat spaargeld met een rusttijd van twee jaar of langer toch voor een deel als oneigenlijk wordt aangemerkt 10), terwijl wanneer het lange geld overheerst, gelden van korter dan een half jaar juist ten onrechte voor een deel als eigenlijk kunnen worden aangemerkt;

- de indeling van het spaargeld aan de hand van de omloopsnelheid draagt een *ex post* karakter; reeds bij de inleg is het gewenst te weten, hoe de verdeling tussen eigenlijk en oneigenlijk spaargeld uitvalt „conform de algemene omschrijving van de secundaire liquiditeiten” 11).

Ondanks de laatste woorden acht Rijnvos evenmin als de Bank de formele opvraagtermijn een adequaat indelingscriterium voor de spaargelden wegens de kloof tussen deze termijn en de feitelijke rusttijd. Daarom kiest hij voor het aanmerken van een bepaald percentage (de berekening doet hier verder niet ter zake) van het spaargeld als liquiditeit. De genoemde bezwaren vervallen dan zijns inziens; „slechts het arbitrair karakter resteert” 11).

Het komt ons voor dat de door Rijnvos geconstateerde feilen van de omloopsnelheidsberekening geenszins doorslaggevend bezwaren vormen en zelfs ten dele voordelen, waarvan bewust wordt geprofiteerd. Eerst rijst de vraag of een afdoend alternatief voor de indeling op basis van de omloopsnelheid kan worden gevonden. De bezwaren tegen het hanteren van de oorspronkelijke looptijd van de tegoeden, die Rijnvos deelt, zijn reeds aan de orde geweest. Het alternatief van een aanmerkelijke verstrakking van de vormvereisten voor spaarrekeningen, waardoor de formele opvraagtermijnen een betere afspiegeling zouden kunnen geven van de werkelijke intenties van de houders, lijkt voor alle betrokken partijen bijzonder onaanlokkelijk vergeleken met het veel soepeler middel van de omloopsnelheidsbewaking om de infiltratie van virulent geld te ontmoedigen 12) (voor zover de banken deze zelf niet reeds uit kostenoverwegingen trachten te bestrijden). De formule voor de berekening van het oneigenlijke spaargeld werkt namelijk, zoals reeds aangeduid, zo, dat middelen die in feite een rusttijd van korter dan een half jaar hebben, het percentage oneigenlijk spaargeld sterk opwaarts kunnen vertekenen 13). Dit vormt voor de banken een stimulans de vormvereisten die gelden ten aanzien van de vrijheid van aanwending binnen de afgesproken termijn en de girale beschikkingmogelijkheid, alsmede een boeteregime, voldoende strak te hanteren. Het door Rijnvos gesignaleerde nadeel van vertekening van het oneigenlijke spaargeld door de korte gelden blijkt dus in feite uit dit oogpunt een voordeel te zijn. De andere door Rijnvos gesignaleerde vertekening, die optreedt bij aanwezigheid van gelden van langer dan 2 jaar, is per eenheid lang geld niet erg omvangrijk 14). De veel scherpere vertekening door korte gelden zou het voor een instelling riskant maken de waakzaamheid tegen infiltratie van zulke gelden in het spaargeldbestand te verslappen op grond van het bezit aan lange gelden.

De besproken bewakingsfunctie van de omloopsnelheid tegen infiltratie van virulent geld vormt een speciaal aspect van de meer algemene functie van de omloopsnelheid om signalen te geven bij veranderingen in het aanhoudingsgedrag van de spaarders. Omloopsnelheidsverhoging houdt een waarschuwing in dat de mogelijke grote behoefte aan liquiditeit die geldt voor de houders van het weggestroomde geld, ook aanwezig kan zijn bij de houders van de nog niet weggestroomde middelen. Dit betekent dat de omloopsnelheidstoets niet een pure *ex post* aangelegenheid behoeft te zijn, zoals Rijnvos meent. Weliswaar is de berekening gebaseerd op *ex post* gegevens, maar de interpretatie van het resultaat heeft mede een *ex ante* aspect, zoals in de economie wel vaker het geval is.

De berekeningswijze van de omloopsnelheid draagt er zorg voor dat deze niet te sterk reageert op kortstondige verstoringen. Daartoe draagt het gebruik van voortschrijdende

vierkwartaalsperioden in plaats van een berekening per kwartaal of zelfs per maand bij. Voorts wordt de omloopsnelheid gedrukt door de trendmatige groei van de spaartegoeden (op zich kan dit als een vertekening worden beschouwd). De omloopsnelheid is duidelijk niet afgestemd op en ook niet bedoeld voor het signaleren van uitzonderings-situaties waarin een groot deel van de spaartegoeden ineens of in zeer korte tijd wordt opgevraagd. Een zodanige verstoring signaleert men echter ook wel zonder omloopsnelheid 15).

Ons betoog over het belang van de signaalfunctie van de omloopsnelheid doet uitkomen waarom het alternatief van Rijnvos, de vaststelling van een bepaald, als wij het wel begrijpen, onveranderlijk percentage spaartegoeden als het oneigenlijke deel geen goede oplossing biedt. De stimulans die van de toepassing van de omloopsnelheidstoets uitgaat om virulente middelen uit het spaargeldbestand te weren zou niet meer bestaan. Voorts is het *a priori* geenszins zeker dat de som van de vertekeningen bij een identiek vast percentage voor alle instellingen niet groter zou zijn dan bij toepassing van de omloopsnelheid (de vertekeningen in beide gevallen gemeten ten opzichte van de rubricering in eigenlijk en oneigenlijk spaargeld die zou resulteren op basis van de rusttijd van ieder individueel tegoed).

Discriminatie bij het sociaal-economisch toezicht

Rijnvos brengt twee vormen van vermeende discriminatie te berde. De eerste hangt samen met de vertekeningen van het oneigenlijke spaargeld zoals eerder besproken in dit artikel. Gegeven het lagere liquiditeitsreservepercentage dat in het indirecte systeem geldt voor het eigenlijke spaargeld (als onderdeel van de z.g. Y-plichtige gelden: 6%) dan voor het oneigenlijke spaargeld (als onderdeel van de korte, toevertrouwde, z.g. X-plichtige gelden: thans 10½%), hebben de vertekeningen van het (on)eigenlijke spaargeld materiële gevolgen, die ongelijk verdeeld kunnen zijn, al naar gelang de ene instelling

10) Dit is reeds eerder opgemerkt door W. Eizinga, Het liquiditeitskarakter van spaartegoeden, *De Economist*, 1968, blz. 34 en M. P. H. Strijers, Het tijdslelement bij spaartegoeden, *ESB*, 1968, blz. 474. Zie voor een antwoord op deze kritiek A. J. van Straaten, *Enkele aspecten van de stijging van de omloopsnelheid van tegoeden op spaarrekening*, Selecte studies over sparen, omloopsnelheid, geldvraag, Coöperatieve Centrale Raiffeisen-Bank, januari 1969. Laatstgenoemde doet de suggestie de vertekeningen uit te schakelen door met behulp van de computer de rekeningen die een vertekend effect hebben te isoleren. Een kritisch commentaar op laatstgenoemde studie geeft N. J. Bouma, De fictie van eigenlijke en oneigenlijke spaargelden, *Bank- en Effectenbedrijf*, september 1969. Zie voorts D. Wind, Omloopsnelheid van spaartegoeden en bankbeleid, *Bank- en Effectenbedrijf*, februari 1970, met een naschrift van N. J. Bouma. 11) *ESB*, 1974, blz. 552.

12) Bouma betoonde zich ter bepaling van het liquiditeitskarakter van een tegoed voorstander van het bezien der rekeningcondities (zie het in voetnoot 10 genoemde naschrift).

13) Indien de gemiddelde omloopsnelheid van de tegoeden bij een bank tussen ½ en 2 ligt, werkt toevoeging van een eenheid spaargeld met een rusttijd van b.v. 1 maand verhogend op het bedrag aan oneigenlijk spaargeld voor 7½ maal die eenheid. Eizinga heeft deze werking van de omloopsnelheidstoets reeds gesignaleerd (t.a.p. blz. 35).

14) Bij een gemiddelde omloopsnelheid van tussen ½ en 2 treedt de maximale vertekening van het eigenlijke spaargeld op in het limietgeval van een oneindige rusttijd van een toegevoegde eenheid lang geld. De verhoging van het eigenlijke spaargeld bedraagt dan 1½ maal het gewicht van de eenheid.

15) M. P. H. Strijers, Secundaire liquiditeiten en tegoeden op spaarrekening, *Bank- en Effectenbedrijf*, januari 1977. Deze auteur is van mening dat de behandeling van de spaargelden in de analyse juist moet voorzien in de eventualiteit van massale opvraging. Daarom pleit hij ervoor de spaartegoeden bij de geldscheppende instellingen, voor zover zij aan de definitie van secundaire liquiditeit voldoen, tot de liquiditeitsmassa te rekenen. Zijn artikel bevat interessante steekproefgegevens over de relatie tussen *ex ante* termijnplanning en *ex post* verblijftijden van spaartegoeden alsmede de mate waarin impulsieve opnemingen zich voordoen.

relatief meer gelden van korter dan 6 maanden heeft en de andere meer middelen van langer dan 2 jaar.

Opgemerkt kan worden dat dit probleem het sterkst speelt in perioden van overheveling van spaargelden; de integratie van de behandeling van particuliere deposito's en spaartegoeden kan de hieruit resulterende vertekening in belangrijke mate opheffen. In het voorgaande is ook beredeneerd dat een sterke *feitelijke* vertekening (buiten perioden van overheveling) door gelden van korter dan 6 maanden weinig waarschijnlijk is, juist omdat de *potentiële* vertekening zo groot is. Wat betreft de voordelige vertekening door de lange gelden kan worden gewezen op het feit dat het iedere instelling vrij staat op iedere deelmarkt van het spaargeld naar hartelust te concurreren, dus ook op de markt voor de lange gelden.

De tweede vorm van discriminatie die Rijnvos meent te signaleren is van meer algemene aard. Terwijl bij de eerste vorm de verschillen in liquiditeitsreservepercentage als gegeven worden aangenomen, is zijn verdere kritiek juist gericht op het hanteren door de Bank van uiteenlopende percentages voor de korte en de lange gelden. Hij is voorstander van een gelijke liquiditeitsdruk op beide soorten passiva. De ratio hiervan is evenwel moeilijk in te zien. Een verstandige instelling zal toch ook uit zichzelf tegenover korte middelen een grotere voorzorgskas aanhouden dan tegenover lang toevertrouwde gelden? Rijnvos meent een tegenstelling te zien tussen enerzijds het streven van de Bank het percentage dat toegepast wordt op de lange gelden min of meer te doen aansluiten bij de praktijk en anderzijds een vaststelling daarvan op zodanige wijze door de Bank dat de resterende feitelijke liquiditeit bij de groepen van instellingen gedeeld door de korte passiva ongeveer eenzelfde percentage oplevert. Deze tegenstelling heeft zich echter niet voorgedaan. De berekende verplichting tot liquiditeitsaanhouding tegenover de lange gelden, die de relatieve omvang van het resterende liquiditeitsbezit voor de handelsbanken en de landbouwbanken ongeveer even groot deed zijn, kan wel degelijk ook als een aanvaardbare benadering van een „normaal” reservegedrag in het lange bedrijf worden aangemerkt.

Het bedrijfseconomische toezicht

Wat het bedrijfseconomische toezicht betreft vraagt Rijnvos zich af of een solvabiliteitstoezicht gebaseerd op het bancaire bedrijfsrisico een constructieve bijdrage betekent voor een goede gedachtenvorming bij de spaarders, de depositohouders en de overige cliënten omtrent de bancaire solvabiliteit. Hij memoreert, dat de solvabiliteitseisen in 1968 en 1973 onder de drang der omstandigheden aanmerkelijk zijn verzacht, waardoor de geloofwaardigheid van die normen wel sterk onder druk komt. Rijnvos pleit voor een systeem waarbij het illiquiditeitsrisico als basis wordt genomen. Dit risico duidt erop, dat een bank in betalingsmoeilijkheden kan komen als de opvragingen de grenzen van het normale gaan overschrijden. Er moet voor worden gewaakt dat dit gebeurt en het garantievermogen 16) heeft in dit kader een functie. Het vormt een bron van liquiditeiten voor een bank, hetgeen bijdraagt tot het vestigen en handhaven van het nodige vertrouwen. Hij meent, dat cliënten het garantievermogen — gelet op de vertrouwensbasis — vooral zien als een deel van de gehele bankbalans. Daarbij biedt een bepaalde stabiliteit van de verhouding tussen het garantievermogen en — bijvoorbeeld — het balanstotaal een zekere waarborg dat een serieus beleid wordt gevoerd ter handhaving van gezonde vermogensverhoudingen.

Inderdaad bestaat er een relatie tussen solvabiliteitseisen en de vertrouwensfunctie ten opzichte van crediteuren. Gezien de groeiende internationalisatie van het bankwezen ten gevolge van de uitbreiding van de buitenlandse transacties vanuit het moederland en door de uitbreiding van het

net van buitenlandse vestigingen, speelt daarbij een vergelijking tussen de vermogensverhoudingen bij de banken in Nederland en in het buitenland een rol. Aangezien deze verhoudingen in Nederland aan de zware kant bleken te liggen was het juist met het oog op de vertrouwensfunctie verantwoord de eigen-vermogensseisen te verlagen. Overigens werden in 1973 naast de verlagingen belangrijke — aan de ontwikkelingen in het bankwezen aangepaste — verzwaringen van de solvabiliteitsregels ingevoerd: grote posten boven 15% van het garantievermogen worden extra belast; belangen van meer dan 25% bij één cliënt of groep zijn in beginsel niet toegestaan. Deze maatregelen beogen de spreiding van het debiteurenrisico te bevorderen. Verder worden ook accreditieven en garanties met solvabiliteitseisen belast en worden buitenlandse kantoren en deelnemingen in de solvabiliteitstoetsing betrokken.

Rijnvos meent, dat primair het illiquiditeitsrisico een rol speelt en dat het aanhouden van een zeker garantievermogen tegenover een bepaald krediet voor cliënten niet zo veel heeft te betekenen. Het is nog maar de vraag of ook vanuit de optiek van het illiquiditeitsrisico het de cliënt iets zegt als hij berekent, dat het garantievermogen b.v. 5% van het balanstotaal uitmaakt. Niet onvermeld mag hier blijven dat het garantievermogen de laatste twintig jaar een steeds kleiner deel van het balanstotaal is gaan vormen, o.a. omdat het Eurodeviezenbedrijf in die periode een enorme vlucht heeft genomen. Komt de geloofwaardigheid van dit verhoudingscijfer in de visie van Rijnvos dan niet evenzeer in de knel? Of zou men dit verhoudingscijfer moeten bepalen ten opzichte van het relatief teruggelopen kernbedrijf van een bank? In dat geval zouden de banken duidelijk in hun jaarverslagen moeten laten zien wat tot het kernbedrijf en wat tot het Eurovalutabedrijf behoort. Een verhoudingscijfer alleen ten opzichte van het kernbedrijf lijkt overigens in zoverre minder logisch, dat juist ten opzichte van de professionele crediteuren in het Eurovalutabedrijf het illiquiditeitsrisico een rol zal spelen.

Men kan moeilijk aan de conclusie ontkomen dat vanuit theoretisch oogpunt de psychologische factoren, die in het illiquiditeitsrisico een grote rol spelen, weinig houvast geven voor het bepalen van minimum solvabiliteitsverhoudingen. Meer houvast biedt het leggen van een relatie — zoals in de Nederlandse solvabiliteitseisen wordt gedaan — tussen de risicodragende activa en het eigen vermogen dat verliezen ten gevolge van een onverhoopte realisering van risico's moet absorberen (door Rijnvos bancaire bedrijfsrisico's genoemd). In dit verband is het interessant te vermelden, dat de Bank of England, waar men voorheen het systeem volgde dat Rijnvos voorstaat, onlangs is overgegaan op het systeem van de bancaire bedrijfsrisico-ratio's.

Voorts stelt Rijnvos dat het voor het opvangen van het bancaire bedrijfsrisico belangrijker is (belangrijker dan het aanhouden van een zeker garantievermogen) een verantwoord kredietbeleid te voeren. Hierop kan worden geantwoord dat het toezicht van De Nederlandsche Bank zich niet beperkt tot het toetsen of aan bepaalde kwantitatieve solvabiliteitseisen wordt voldaan; juist het (kwantitatief) beoordelen van het kredietbeleid van een kredietinstelling neemt een belangrijke plaats in bij dat toezicht. Indien er voor zover De Nederlandsche Bank kredieten als minder solide beoordeelt, verlangt zij bepaalde voorzieningen, die in de maandstaat ten laste van de (stille of open) reserves dienen te worden gebracht.

Rijnvos acht het voorts van betekenis dat een bank zich omtrent het kredietbeleid verantwoordt (aangenomen mag worden: in het openbaar). In dit verband zij erop gewezen

16) Anders dan Rijnvos meent, zijn de elementen van het garantievermogen wel in de bijlage bij het jaarverslag van de Bank aangegeven (blz. 152 t/m 162 in de kolom „S”, d.w.z. solvabiliteitsrichtlijnen, onder de code „EV”, d.w.z. eigen-vermogenscomponen).

dat de wetgever een volledige openbare verantwoording niet verlangt, doch speciaal voor de banken de mogelijkheid opent om voorzieningen voor debiteuren ten laste van de stille reserves te brengen, zonder vermelding van de bedragen die daarmee zijn gemoeid. De bedoeling van deze bepaling is dat het vertrouwen in de soliditeit van de banken niet wordt geschokt, indien een bank bepaalde ernstige tegenvallers heeft te verduren.

Verder wijdt Rijnvos aandacht aan de waardering van de coöperatieve aansprakelijkheid als deel van het garantievermogen van coöperatieve banken. Volgens hem kan het garantievermogen slechts bestaan uit componenten, waarover een kredietinstelling onvoorwaardelijk, direct en duurzaam kan beschikken. De coöperatieve aansprakelijkheid zou niet aan deze eisen voldoen en principieel niet als deel van het garantievermogen in aanmerking komen.

Het is merkwaardig dat Rijnvos — zoals wij zojuist zagen — grote waarde hecht aan de vertrouwensfunctie die het eigen vermogen vervult en bij de vermogenstoetsing geen rol toekent aan de coöperatieve aansprakelijkheid. Immers, het grote aantal leden dat voor een coöperatieve bank onbeperkt aansprakelijk is, vormt gezamenlijk een reservoirvermogen waaruit in noodgevallen kan worden geput ter bescherming van de belangen van crediteuren. Ook het publiek weet dit zeer wel en ziet die aansprakelijkheid als een soort stootkussen. Uit dien hoofde is het juist vanuit de optiek van de vertrouwensfunctie gemotiveerd voor de berekening van het vereiste vermogen ingevolge de solvabiliteitsrichtlijnen de coöperatieve aansprakelijkheid in aanmerking te nemen, zeker als men daarbij conform de solvabiliteitsrichtlijnen van de Bank van de veilige maximering tot f. 3.000 per lid voor de waardering van deze aansprakelijkheid uitgaat.

Het doet overigens vreemd aan, dat Rijnvos geen bezwaar heeft om achtergestelde leningen tot het garantievermogen te rekenen. Deze leningen voldoen niet in alle opzichten aan zijn eisen, want er kan maar ten dele duurzaam over worden beschikt: jaarlijks moet een deel worden terugbetaald. In verband daarmee heeft De Nederlandsche Bank dan ook de beperking aan de achtergestelde leningen gesteld, dat jaarlijks slechts tot 5% van de som van kapitaal en reserves op deze leningen wordt afgelost.

Voorts heeft de achtergestelde lening met de coöperatieve aansprakelijkheid gemeen, dat zij niet onvoorwaardelijk beschikbaar is. Immers, zij krijgt in de praktijk pas reële betekenis in geval van liquidatie van de kredietinstellingen. Als „going concern” kunnen noch op achterstellingen noch in feite op de coöperanten verliezen worden afgeschreven. In dit opzicht zijn de klassieke vermogensbestanddelen van kapitaal en reserves superieur: alleen deze vormen de buffers ter waarborging van de continuïteit van de onderneming. Dit is in de solvabiliteitsrichtlijnen tot uitdrukking gebracht door zowel de achtergestelde als de coöperatieve aansprakelijkheid te maximeren op het reële aanwezig vermogen (kapitaal en reserves). Aangezien echter uiteindelijk in geval van liquidatie van een kredietinstelling de crediteuren zowel door verhaal op de aansprakelijke leden van de coöperatie als door de achtergestelde leningen beschermd worden is het verantwoord beide componenten binnen de gestelde grenzen een rol te laten spelen bij de solvabiliteitstoetsing.

P. Niemantsverdriet
P. Stek

NASCHRIFT

De repliek van de heren Niemantsverdriet en Stek is erg welkom, want zij vormt ongetwijfeld een belangrijke bijdrage in de gedachtenvorming omtrent de analyse en het beleid van De Nederlandsche Bank. Dat daarbij soms wat onevenwichtig de klemtoon ligt op zaken waarover wij verschillend denken is inherent aan een discussie. Het is ge-

wenst daarbij niet te vergeten, dat er met betrekking tot een aantal belangrijke aangelegenheden vrij duidelijk eenstemmigheid bestaat. Soms lijkt het alsof Niemantsverdriet en Stek aan dit laatste niet veel betekenis hechten, als gevolg waarvan zij met een opmerkelijke strijd lust iets meer agressiviteit in het betoog leggen dan inhoudelijk gerechtvaardigd is. Hierdoor gaat de repliek — nadat deze, passend in het kader van een monetaire dialoog, aanvankelijk in gesprekstoel is geschreven — gaandeweg over in een monoloog.

Het is verheugend dat de auteurs de drie uitgangspunten voor de omschrijving van de liquiditeiten welke in „Monetaire dialoog” zijn geformuleerd, als juist aanvaarden. Vervolgens gaat het om de toepassing van dit drietal en daarbij is enig verschil van mening. Op de eerste plaats is het de vraag of valutategoeden van ingezetenen tot de secundaire liquiditeiten gerekend mogen worden. Mijnerzijds is in dit verband naar voren gebracht dat de desbetreffende tegoeden niet voldoen aan de algemene omschrijving van secundaire liquiditeiten; dit is een gedachtengang waarmee Niemantsverdriet en Stek kunnen instemmen. Zij brengen vervolgens enkele argumenten naar voren, die bedoeld zijn om niet tot eliminering over te gaan en stellen daarbij zo'n omschrijving van secundaire liquiditeiten voor, dat de valutategoeden er voortaan wel duidelijk in begrepen zijn. Aan dit voorstel zitten nogal wat haken en ogen, die hier niet allemaal aan de orde kunnen komen. Op dit moment moet worden volstaan met enkele opmerkingen betreffende de voorgestelde nieuwe definitie. Het essentiële daarvan is dat bepaalde vorderingen op de overheid en de geldscheppende instellingen het karakter van secundaire liquiditeit krijgen, als zij onder zekere voorwaarden „kunnen worden omgezet in binnenlands of buitenlands geld”. Hiermee wordt heel wat meer voorgesteld dan een vrij onschuldige herformulering, welke het slechts mogelijk maakt om zonder verdere consequenties de valutategoeden expliciet in de definitie op te nemen.

Tot dusver ging het bij de gedachtenvorming omtrent de aard van de secundaire liquiditeiten erom, dat deze op gelijke wijze als de primaire liquiditeiten die „gehoord” worden, de „store of value”-functie uitoefenen. In zoverre zijn de desbetreffende liquiditeitsvormen identiek. Vervolgens kunnen door dishoarding de primaire liquiditeiten direct de ruilfunctie uitoefenen. Met de secundaire liquiditeiten is dat niet het geval; die moeten daartoe eerst in geld worden omgezet. Dat levert echter geen onoverkomelijke bezwaren op, want die substitutie is steeds en masse, op korte termijn en zonder groot waardeverlies mogelijk. De ruilfunctie, waarover het hier gaat, kan slechts — dat moge met enige nadruk worden gezegd — door Nederlands geld worden uitgeoefend. Bijgevolg gaat het heel duidelijk om „near money” als „bijna binnenlands geld”; in dit geval om secundaire liquiditeiten, die onder de bekende voorwaarden in Nederlands chartaal of giraal geld kunnen worden omgezet en daardoor van betekenis zijn voor de afloop van het economisch proces in ons land. Dit is van oudsher de gedachtengang welke ten grondslag ligt aan de omschrijving van de secundaire liquiditeiten en waardoor deze een basis vormen voor de analyse en het beleid van de centrale bank. Holtrop heeft deze gedachtengang destijds duidelijk verwoord:

„It is true that because time deposits are not a „means of payment” they do not represent „money”, but they do fulfill the „store of value” function of money. Whether hoarding takes the form of money, of time deposits or of other secondary liquid assets is of little relevance to the spending decisions of the hoarder. For this reason too, it is meaningful to regard hoarding in the form of time deposits as an equivalent to hoarding in the form of money. . . .”

Deze specifieke relatie tussen deposito's en binnenlands geld, welke een duidelijke voorwaarde is om over secundaire liquiditeiten te kunnen spreken, ontbreekt met betrekking tot buitenlandse valuta's. Een omzetting van valutategoeden

in buitenlands geld heeft immers voor de Nederlandse economische en monetaire verhoudingen een geheel andere, niet vergelijkbare betekenis. Bijgevolg bevat de voorgestelde nieuwe omschrijving een wijziging van de gedachtengang omtrent het wezen van de secundaire liquiditeiten, waarbij op zijn minst een steekhoudende motivering voor zo'n fundamentele verandering ontbreekt. Het is waarschijnlijk ook niet mogelijk zo'n motivering te geven.

Ten tweede gaat het bij de omschrijving van de componenten van de liquiditeitenmassa erom dat spaargelden en niet-zakelijke deposito's door bankcliënten in vrij grote mate als substituten worden beschouwd, zodat het voor de hand ligt om beide op gelijke wijze tot de liquiditeitenmassa te rekenen. Hierover is in beginsel geen verschil van mening. Het is ook verheugend dat het overleg met betrekking tot de gelijkstelling tussen De Nederlandsche Bank en het particuliere bankwezen intussen op gang is gekomen. Wanneer dit beraad uitmondt in het besluit om het omloopsnelheids criterium op identieke wijze toe te passen is dat echter — komende tot de derde aangelegenheid, die de aandacht vraagt voor wat de compositie van de liquiditeitenmassa betreft — niet erg bemoedigend.

De beschouwing van Niemantsverdriet en Stek maakt het gewent om de bezwaren tegen de omloopsnelheid als een gemiddelde, welke kan leiden tot een vertekening bij de berekening van de liquiditeitenmassa, iets nader te bespreken dan tot dusver geschied. Daarbij moge de aandacht worden beperkt tot de spaargelden; uiteraard geldt de gedachtengang op gelijke wijze met betrekking tot de niet-zakelijke deposito's. Eigenlijk zou van elk spaargeldbedrag direct bij de inleg gezegd moeten kunnen worden of het al dan niet tot de secundaire liquiditeiten behoort. Het liquiditeitskarakter moet immers in principe worden afgeleid van de aard van de desbetreffende spaargelden, zoals dat bij alle overige vormen van secundaire liquiditeiten zonder toepassing van het omloopsnelheids criterium het geval is. De uitgangspunten voor zo'n directe bepaling van het liquiditeitskarakter zijn tot nu toe dat spaargelden, die gedurende een half jaar of korter bij een bank worden aangehouden zonder meer „near money” zijn; als die termijn twee jaar of langer is, worden zij niet tot de liquiditeitenmassa gerekend en bij een periode tussen een half jaar en twee jaar vindt een gedeeltelijke toerekening plaats.

Dit zijn dus criteria, waaraan een bepaalde spaargeldeenheid geheel op zich beschouwd, al of niet voldoet en juist daarom noemde ik hen in „liquiditeiten en monetair beleid” in beginsel alleszins aanvaardbaar. Daarbij werd meteen opgemerkt dat een scheiding van de spaargelden in eigenlijk en oneigenlijk op basis van de omloopsnelheid niet in overeenstemming met deze criteria is. De omloopsnelheid is nu eenmaal niet geschikt voor een getrouwe toepassing van de omschreven uitgangspunten. Dit spruit voort uit de omstandigheid dat zij niet de mogelijkheid biedt om van een bepaald spaargeldbedrag, gelet op de aard daarvan, direct bij de inleg het liquiditeitskarakter te bepalen. Terwijl gelet op de aard van een spaargeldeenheid vastgesteld zou moeten worden of zij al dan niet tot de secundaire liquiditeiten behoort, biedt de omloopsnelheid slechts de mogelijkheid om van buiten af en bijgevolg op kunstmatige wijze een vermeend liquiditeitskarakter toe te rekenen. De zwakheid hiervan is een duidelijke zaak. Wij spreken immers pas over een rode biet, wanneer het knolgewas van nature die kleur heeft en niet wanneer zij kunstmatig is aangebracht. Daarom is de omloopsnelheid als middel voor een getrouwe bepaling van het liquiditeitskarakter ongeschikt. Zij biedt als gemiddelde slechts de mogelijkheid tot splitsing van een bepaald spaargeldbedrag ex post — een verdere ex ante toepassing verandert hieraan niets — op een andere wijze als conform de omschreven uitgangspunten is vereist. Niemantsverdriet en Stek ontkennen dit niet. Het een en ander leidt echter niet tot een negatief eindoordeel. De auteurs voeren ter compensatie van de tekorten aan dat

de omloopsnelheid van belang is voor het zuiver houden van de spaarrekeningen. In deze gedachtengang vormt zij een krachtige stimulans om tegoeden met een nogal korte looptijd en waarover vrij gemakkelijk giraal kan worden beschikt, buiten de spaarrekening te houden. Deze tegoeden behoren te worden aangehouden op privé-rekeningen. De omloopsnelheid vervult in dit verband ten behoeve van een goed bankbeleid een signaalfunctie. Als zij stijgt is dat voor de bank in kwestie een teken dat de zuiverheid van de spaarrekeningen misschien gevaar loopt.

De vraag rijst in hoeverre in de praktijk de omloopsnelheid inderdaad van belang kan zijn voor het zuiver houden van de spaarrekeningen. Van een directe betekenis is geen sprake; eenieder, die het bankbedrijf in de praktijk kent zal het hiermee eens zijn. Een bank kan immers een cliënt, die giraal geld op een spaarrekening wenst aan te houden, daarvan niet weerhouden met een verwijzing naar de invloed van het een en ander op de omloopsnelheid. Weliswaar zal de desbetreffende bank, gegeven de gevarieerde rentecondities, zuiverheid van de spaarrekeningen op hoge prijs stellen. Maar die condities zelf kan zij, evenals de omloopsnelheid, daartoe niet als beleidsinstrument hanteren. Daarom zal zij voor het bereiken van het gestelde doel met een zekere noodzaak vormvereisten met betrekking tot het spaargeld moeten stellen. De omloopsnelheid kan daarbij als signaal fungeren. Die functie kan geheel onafhankelijk van de bepaling van het liquiditeitskarakter der spaargelden worden uitgeoefend. Het gaat hier immers duidelijk om verschillende zaken. Een bank kan toch geheel zelfstandig de omloopsnelheid van de spaargelden, die bij haar worden aangehouden, berekenen. Dat staat geheel los van de wijze waarop de centrale bank de omvang van de liquiditeitenmassa registreert. Het is interessant dat Niemantsverdriet en Stek op de signaalfunctie attenderen, maar dit heeft niets te maken met de wijze waarop de spaargelden al dan niet tot de liquiditeitenmassa worden gerekend.

Met dit alles blijft de eerstgenoemde vorm van discriminatie bij de indirecte kredietrestrictie geheel intact. Deze kan immers slechts worden opgeheven door afstand te nemen van de omloopsnelheid bij de omschrijving van de componenten van de liquiditeitenmassa. Wat de tweede vorm van discriminatie betreft — waarbij het gaat om het verschil tussen y en x — valt op dat de auteurs zich in feite beperken tot een weergave van de gedragslijn, die met betrekking tot deze aangelegenheid door de centrale bank is uitgewerkt. De auteurs van de repliek voelen niets voor een gelijkstelling zoals door mij als wenselijk naar voren gebracht en menen zelfs dat de ratio van het voorstel moeilijk is in te zien. Deze nogal stellige verklaring is typerend voor de overgang van de gespreksvorm naar de monoloog. Nu moet hieraan direct worden toegevoegd dat ook mijn betoog op dit punt erg beknopt was. Waar het om gaat is dat het restrictiesysteem dient te voldoen aan twee eisen. Op de eerste plaats moet het aan de centrale bank de mogelijkheid bieden om de liquiditeitenmassa te reguleren; ten tweede mag er geen zelfstandige invloed van uitgaan op de concurrentieverhoudingen tussen de banken onderling. De vraag is nu met welke vaststelling van x en y deze twee doeleinden het best worden verwezenlijkt. Een enigszins afgeronde bespreking van dit onderwerp zou dit naschrift wat al te lang maken. Met het oog daarop heb ik het thema dat hier aan de orde is verder uitgewerkt in een tweetal artikelen, die intussen in het *Economisch Dagblad* zijn gepubliceerd. Daarbij is aangetoond dat de tot nu toe gevolgde gedragslijn wat y betreft steeds moeilijker houdbaar is en dat er wille van een goede regulering van de liquiditeitenmassa het past om de methode, die sinds vorig jaar bij de kredietplafondregeling wordt gevolgd, ook te aanvaarden bij de indirecte restrictie. Het een en ander komt neer op een gelijke liquiditeitsverplichting tegenover de korte en de lange gelden. En ook vanuit het nondiscriminatiebeginsel is de vaststelling van één uniform liquiditeitspercentage tegenover alle

toevertrouwde gelden waarop de regeling betrekking heeft alleszins gewenst. Beide doeleinden worden met gelijke liquiditeitseisen tegenover korte en lange gelden beter verwezenlijkt dan met de gedifferentieerde vaststelling van x en y .

Komende tot het bedrijfseconomische toezicht past inleidend de opmerking dat de solvabiliteit van het Nederlandse bankwezen gedurende de gehele naoorlogse periode steeds achteruit is gegaan, zonder dat het een merkbaar negatieve invloed had op de bancaire functievervulling. Integendeel, terwijl de solvabiliteitspositie verslechterde, groeide en bloeide het bankbedrijf, terwijl er slechts zeer incidenteel sprake was van een falen bij de bedrijfsuitoefening. Ook het publieke vertrouwen in de soliditeit van het particuliere bankwezen werd daardoor geenszins aangetast. Het een en ander duidt erop dat het bancaire bedrijfsrisico overwegend met andere middelen dan een bepaald garantievermogen tegenover diverse kredietvormen en beleggingen moet worden opgevangen. Een verantwoord kredietbeleid oftewel — in breder verband — een goed management is daartoe van meer betekenis. Bijgevolg is het een te ambitieus uitgangspunt voor het solvabiliteitstoezicht om vermogens-eisen te stellen met als doel „de risico's, welke aan de bedrijfsuitoefening zijn verbonden, te kunnen opvangen”. Het liquiditeitsrisico, inherent aan het bankwezen in onze dagen, impliceert dat zo'n opvang — als puntje bij paaltje komt — niet mogelijk is. Een solvabiliteitstoezicht, waarbij op basis van veronderstelde risico's verbonden aan de bancaire bedrijfsuitoefening, tegenover onderscheiden kredietvormen en beleggingen gevarieerde eisen worden gesteld met betrekking tot de omvang van het garantievermogen — uit de nauwkeurige variatie blijkt het „gründliche” van het toezicht — is dan ook van nature een zwakke zaak. Dat blijkt reeds duidelijk — om voor nu de aandacht te beperken tot slechts één aspect van de aangelegenheid — uit de moeilijkheid om gedurende een vrij lange periode het desbetreffende beleid praktisch consequent uit te voeren. De recente geschiedenis is hiervoor illustratief. Sinds het begin van de jaren zeventig zijn de bancaire kredietrisico's merkbaar vergroot in samenhang met de verslechterde financiële positie van het bedrijfsleven. Hierdoor zou conform bovenomschreven doelstelling een verzwaring van de solvabiliteitseisen passend zijn geweest. Onder drang echter van de omstandigheden, waarbij de verslechtering van de bancaire solvabiliteit in Nederland meer gewicht in de schaal heeft gelegd dan de relatief lichtere ratio's in het buitenland, zijn die eisen juist verlaagd. De werkelijke bron van deze tegenstelling — welke het voeren van een consistent beleid in de loop van de tijd erg moeilijk maakt — is dat het Nederlandse solvabiliteitstoezicht té formeel en té ambitieus is. Mijn voorstel om voortaan niet het bancaire bedrijfsrisico als dominerend oriëntatiepunt te nemen, maar wel het illiquiditeitsrisico, steunt vooral op de overweging om met het desbetreffende toezicht niet meer te willen bereiken dan

realiter mogelijk is. Niemantsverdriet en Stek tonen zich niet ontvankelijk voor deze gedachte. Het is typerend dat daarbij de repliek heel duidelijk overgaat in een monoloog, waarbij de bezwaren tegen het huidige systeem duidelijk te weinig gewicht in de schaal leggen.

De neiging om zonder echte verantwoording — welke slechts mogelijk is in het kader van een dialoog — het tot dusver door De Nederlandsche Bank gevoerde beleid te verdedigen, blijkt wellicht het duidelijkst uit het einde van de repliek, die is gewijd aan het garantievermogen. Hiervan zijn weliswaar in het jongste jaarverslag van De Nederlandsche Bank op blz. 162 enkele — niet alle — componenten vermeld, maar daarmee is het nog niet gedefinieerd. Verder gaat het in de discussie vooral om de ledenaansprakelijkheid bij de coöperatieve banken als deel van het garantievermogen.

In dit verband moge op een onjuistheid in het betoog van Niemantsverdriet en Stek worden gewezen om achtergestelde leningen en de ledenaansprakelijkheid wat betreft de voorwaardelijke beschikbaarheid op één lijn te stellen. Het is juist dat achterstellingen slechts in beperkte zin duurzaam beschikbaar zijn en als zodanig een zwak element vormen van het garantievermogen. Maar de kredietinstelling kan over het betreffende bedrag wel onvoorwaardelijk tot aan de aflossingsdatum beschikken. Dat ligt anders met betrekking tot de coöperatieve aansprakelijkheid. Het bedrag waarover het daarbij gaat kan voor de bank — waarschijnlijk pas na een formele vordering — ter beschikking komen als deze in betalingsmoeilijkheden is komen te verkeren. Niemantsverdriet en Stek gaan hieraan voorbij en menen bijgevolg ten onrechte dat de aansprakelijkheid een bijdrage vormt tot het vertrouwen in het coöperatieve bankwezen. Dat is echter juist niet het geval, want zodra de bank op de aansprakelijkheid van haar leden een beroep moet doen, geeft zij daarmee toe in betalingsmoeilijkheden te verkeren. Uit de geschiedenis van onder andere de verbruikcoöperatie is bekend dat zo'n beroep door de leden als zeer onaangenaam wordt ervaren. Verder is er weinig dat zoveel wantrouwen oproept als een bank, die niet aan opvraagbare verplichtingen kan voldoen. Daarom zal een beroep op de aansprakelijkheid het vertrouwen in de betrokken bank juist ondermijnen. Dit wordt nog versterkt door het beleid dat binnen het coöperatieve bankwezen in ons land met betrekking tot de aansprakelijkheid wordt gevoerd. Waarschijnlijk is toch ook de centrale bank op de hoogte met de achtergrond van het merkwaardige verschijnsel dat het ledental van de coöperatieve banken van jaar tot jaar zo sterk stijgt. Het is op zijn minst aan gerechte twijfel onderhevig of daarmee een ledengroep wordt gevormd, die zich con amore en op basis van een goed inzicht in de materie met zijn gehele vermogen aansprakelijk stelt voor de betalingsverplichtingen van de desbetreffende instelling.

C. J. Rijnvos

Het Instituut voor Cultuurtechniek en Waterhuishouding te Wageningen vraagt voor haar **Afdeling Algemene Economie** een

JONG ECONOOM

met kennis van de landbouw

De afdeling ontwerpt afwegingsprocedures in de zin van kosten-baten analyse, optimalisatie en systeem-analyse vanuit de welvaartseconomie. Door de schaal van projecten waar het onderzoek op gericht is — landinrichting en regionaal waterbeheer — is met name ook regionale landbouweconomie aan de orde.

De groep werkt daarbij samen met vooral cultuurtechnici en hydrologen. Interesse in hun vakgebieden — en voorts vooral in modelbouw — is een voorwaarde voor het goed functioneren.

Voor inlichtingen kan men zich wenden tot het hoofd van de genoemde afdeling.

De aanstelling vindt plaats in een van de rangen 112 en 130 (wetenschappelijk ambtenaar).

Sollicitaties te richten aan de Directeur van het Instituut, Postbus 35, Wageningen.

Sri Lanka's internationale economische betrekkingen

DRS. E. DIRKSEN*

Toen Sri Lanka in 1948 onafhankelijk werd, was de economische situatie niet slecht. Sinds de jaren vijftig echter is de toestand aanzienlijk verslechterd. De ruilvoet is sterk achteruitgegaan, de binnenlandse voedselproductie is achtergebleven bij de bevolkingsaanwas en er is geen export-industrie opgebouwd. Momenteel zijn buitenlandse kredieten en ontwikkelingshulp noodzakelijke voorwaarden om het land op de been te houden. De auteur bespreekt in dit artikel de internationale economische betrekkingen van Sri Lanka in de jaren zeventig.

Inleiding

In *ESB* van 22 juni j.l. werd door J.G. Waardenburg een overzicht gegeven van de internationale economische betrekkingen van India. Hierin wordt geschetst hoe in India van enige vooruitgang sprake is, mede als gevolg van gunstige ontwikkelingen van de internationale handel. In Sri Lanka (het vroegere Ceylon), een ander Zuidaziatisch land, is de ontwikkeling minder gunstig verlopen. Sri Lanka is een in Nederland weinig bekend land 1), waarvan in de zeventiende en achttiende eeuw grote gebieden in handen van de Verenigde Oost-Indische Compagnie zijn geweest. De internationale handel, die Sri Lanka vroeger een relatief welvarende positie deed innemen in Azië, is er de oorzaak van, dat de economie stagneert.

In vergelijking met India is de economie van Sri Lanka veel meer open: bedraagt het aandeel van de export in het bruto nationaal produkt van India slechts 3 1/2%, in Sri Lanka daarentegen ligt het rond de 28%. De belangrijkste exportprodukten zijn: thee, rubber en kokosprodukten.

Ten tijde van de onafhankelijkheid in 1948 was de situatie niet slecht. In de tweede wereldoorlog was de Engelse regering de enige koper van bovengenoemde drie produkten, alsmede van kaneel. Vooral de prijs van rubber ging in die tijd omhoog, mede door de Japanse bezetting van Malakka en Nederlands-Indië. Dit had tot gevolg, dat de deviezenreserves sterk stegen 2). Ook daarna, tijdens de Koreaanse oorlog, profiteerde Ceylon 3) weer van de stijging van de rubberprijzen. Ook de theeprijzen waren niet slecht, maar hierin deden zich wel veel fluctuaties voor.

Sinds de jaren vijftig is Ceylons positie echter achteruitgegaan. Drie redenen zijn hiervoor aan te geven. In de eerste plaats zijn de prijzen van de exportprodukten relatief gedaald, waardoor Sri Lanka's ruilvoet aanzienlijk is verslechterd 4) (zie tabel 1).

Een tweede reden ligt in de grote bevolkingsaanwas, ver-

Tabel 1. Ruilvoet 1961-1975 (1967 = 100)

1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
136	142	129	105	112	109	100	93	88	84	78	75	65	58	46

Bron: Central Bank of Ceylon, *Review of the economy* 1975, blz. 240.

oorzaakt door de sterke daling van het sterftecijfer, o.a. door de malariebestrijding. Momenteel telt Sri Lanka ca. 13,5 mln. inwoners; in 1948 daarentegen nog geen 7,1 mln. De vergrote vraag naar voedselprodukten en textiel werd uit het buitenland betrokken; de binnenlandse voedselproductie bleef achter bij de vraag. In het consumptiepatroon traden veranderingen op: nl. van rijst naar tarwe. Voor de oorlog importeerde Ceylon rijst uit Birma. Toen deze aanvoer echter wegviel, werd tarwe geïmporteerd. Deze wijziging in de consumptie is momenteel moeilijk terug te draaien.

Door de grote bevolkingstoename en de stagnerende economie is er een ernstig werkgelegenheidsprobleem ontstaan. In 1938 werden er ongeveer 13.000 werklozen geteld, in 1973 werd dit aantal geschat op 793.000! Bovendien wordt aangenomen, dat 1.670.000 mensen verborgen werkloos zijn 5); dit alles op een bevolking die nagenoeg even groot is als die van Nederland 6).

Een derde oorzaak is, dat Sri Lanka er niet in is geslaagd een belangrijke, voor de export werkende, industrie, noch een import-substituerende industrie op te bouwen. (In het begin

* De auteur, wetenschappelijk medewerker van de vakgroep Micro-economie aan de economische faculteit van de Universiteit van Amsterdam, is Drs. I. Wahab dankbaar voor vele waardevolle opmerkingen.

1) Ondanks het feit dat Sri Lanka een z.g. „concentrateland” is, laat Nederland zich slechts vertegenwoordigen door een honorair consul.

2) Opgemerkt dient te worden, dat er roofofbouw op de rubberbomen is gepleegd.

3) De naam Ceylon wordt hier enige keren gebruikt om situaties in het verleden aan te geven.

4) De ruilvoetontwikkeling reflecteert o.a. de prijsontwikkeling van de belangrijkste geïmporteerde voedselprodukten en de belangrijkste exportprodukten. De *Commodity trade and price trends* (1975 edition), IBRD, 1975, geeft voor de jaren 1969 en 1974 de volgende stijgingen aan: de graanprijs steeg van \$ 64,30 per ton tot \$ 208,80, de prijs van (Thaise) rijst van \$ 186,90 tot \$ 542 per ton, de prijs van suiker van \$ 0,032 tot \$ 0,297 per pound. De theeprijs steeg van \$ 1,091 tot \$ 1,436 per kilogram, de prijs van kokosolie van \$ 361,20 tot \$ 997,60 per ton, en de prijs van rubber van \$ 0,578 tot \$ 0,868 per kilogram.

5) Zie hiervoor: M. E. Wijesinghe, *The economy of Sri Lanka 1948-1975*. Colombo, 1976, hfst. 13.

6) In 1959 werd Ceylons per capita inkomen geschat op \$122. Dit was toen een van de hoogste in Zuidoost-Azië. In 1973 bedroeg het per capita BNP \$120. In *Economic and social survey of Asia and the Pacific 1975*, VN, Bangkok, 1976, werd opgemerkt, dat Sri Lanka als enig Zuidaziatisch land een verbetering van het reële per capita inkomen kon noteren, als gevolg van een daling in de bevolkingstoename. Dit werd veroorzaakt door emigratie, op zich een ongunstig teken.

van de jaren zeventig bestond de uitvoer van Sri Lanka voor 99% uit niet-manufacturen). Een gunstige ontwikkeling op dit gebied zou de twee andere oorzaken enigszins hebben kunnen compenseren. Voor zover er buitenlandse investeringen werden gedaan, gebeurde dit hoofdzakelijk in de plantagesector. Daarnaast speelden, hoe kan het ook anders, een gebrek aan ervaring en know-how een rol 7).

Momenteel is de situatie zo, dat buitenlandse kredieten en ontwikkelingshulp noodzakelijke voorwaarden zijn om het land op de been te houden. Net als vele andere ontwikkelingslanden is Sri Lanka ernstig getroffen door de wereldrecessie, de inflatie, de hogere oliepijzen en de daarmee samenhangende tekorten op de betalingsbalans. De groei van het bruto binnenlands produkt is ver achtergebleven bij de door de VN opgestelde streefcijfers voor Ontwikkelingsdecennium 2 en bedroeg in de jaren 1972, 1973 en 1974 gemiddeld 3,2%, in 1975 3,6% 8).

Export

Thee, rubber en kokosprodukten maken verreweg het grootste gedeelte uit van Sri Lanka's export. De laatste jaren is een stijging opgetreden in de export van „niet-traditionele exportprodukten”, met name die van edelstenen. (De oorzaken hiervan liggen echter voor een gedeelte in administratieve maatregelen). Voor de opbrengsten van de drie traditionele exportprodukten is men afhankelijk van externe factoren, die de wereldmarktprijzen bepalen. Sinds 1973-1974 is er een prijsstijging van thee en rubber waar te nemen (zie tabel 2).

Tabel 2. Prijsindices van exportprijzen van thee en rubber, 1971-1975 (1967-1969 = 100)

	Eenheid	Prijs (gem. 1967-1969)	1971	1972	1973	1974	1975					
							jan.	feb.	mrt.	april	mei	jun.
Thee a)	Lb.	49,70 c	96	96	97	128	140	141	140	130	122	128
Rubber b)	Lb.	22,00 c	82	83	162	179	131	136	133	133	134	133

Bron: *Economic and social survey of Asia and the Pacific 1975*. Bangkok, 1976, blz. 37.

a) Gemiddelde van alle soorten, theeveiling van Londen.

b) RSS 1 spot N.Y.

Exportbevordering bestaat hoofdzakelijk uit marketing in het buitenland en binnenlandse administratieve maatregelen. Tabel 3 geeft een overzicht van de samenstelling van de export.

Tabel 3. Samenstelling van de export 1971-1975

	Waarde in miljoenen roepies				
	1971	1972	1973	1974	1975
Thee	1144	1162	1261	1360	1932
Rubber	307	265	592	738	654
Kokosprodukten	280	266	145	397	397
Edel- en halfedelstenen	3	12	141	109	180
Overige exportprodukten	196	218	346	843	760
Totale export	1930	1993	2596	3447	3923
Herexport	17	16	21	25	10
Totaal	1947	2009	2617	3472	3933

Bron: Central Bank of Ceylon, *Review of the economy 1975*, blz. 243.

De in 1975 optredende verbetering van de exportpositie van thee is een gevolg van zowel een groter volume als hogere prijzen. De waarde van de rubberexport daalde in 1975 t.o.v. 1974 met 12%, ondanks de stijging van het geëxporteerde volume van 128 mln. kilo in 1974 tot 161 mln. kilo in 1975 9).

Lagere prijzen deden de stijging van het exportvolume van kokosprodukten volledig teniet. Administratieve maatregelen liggen ten grondslag aan de relatief sterke stijging van de exportwaarde van edelstenen. In principe was het niet toegestaan, dat private personen over deviezen konden beschikken. Hierin lag echter een belangrijke belemmering t.a.v. de animo van ondernemers om nieuwe exportindustrieën op te zetten. Sinds juli 1972 mogen o.a. exporteurs van edelstenen een bepaald percentage van de netto-deviezenopbrengsten zelf besteden (oorspronkelijk 25%, sinds november 1974 20%). Hiertoe konden door erkende handelaars z.g. „Convertible Rupee Accounts” worden geopend bij de handelsbanken. De stijging van de exportwaarde van edelstenen van Rs. 12 mln. in 1972 tot Rs. 180 mln. in 1975 kan volgens een rapport van de Centrale Bank worden toegeschreven aan het overhevelen van de handel van de zwarte markt naar de officiële.

In tabel 3 zijn niet begrepen de inkomsten uit de zich ontwikkelende toerisme-sector. Deze bedroegen in 1975 Rs. 124 mln. De nettobaten zullen echter een stuk lager liggen vanwege de vaak aanzienlijke import, die deze „industrie” genereert. Sri Lanka hanteert voor toeristen een zeer aantrekkelijke wisselkoers. Wellicht kan een meer aangepaste wisselkoers de inkomsten uit toerisme doen toenemen 10).

De overige binnenlandse exporten bestaan o.a. uit peper, kaneel, tabak, serviesgoed en olieprodukten (Sri Lanka is een belangrijk bunkerstation voor schepen).

Import

In tabel 4 valt direct het grote aandeel van de voedselimport in het totaal van de import op. Momenteel is een punt bereikt, waarop een bezuiniging op de voedselimport de gezondheid van de bevolking in gevaar zou brengen, daar deze al tot een minimum is teruggebracht.

Tabel 4. Import, onderverdeeld in categorieën 1971-1975

	Percentage van de totale import				
	1971	1972	1973	1974	1975
Consumptiegoederen:	56,0	51,8	52,5	47,0	50,5
Rijst	9,8	7,8	9,9	15,8	20,2
Tarwebloem	10,4	9,4	16,7	18,8	19,1
Geraffineerde suiker	12,2	12,0	11,8	4,2	4,7
Melk en melkprodukten	2,4	2,8	2,6	1,5	1,6
Vis en ander voedsel	10,2	12,3	4,9	2,5	2,4
Totaal voedsel en drank	45,0	44,3	45,9	42,8	48,0
Textiel	5,2	2,3	2,0	1,3	0,4
Andere consumptiegoederen	5,8	5,0	4,4	2,8	2,1
Grond en hulpstoffen:	20,7	24,3	30,0	42,1	36,0
Kunstmest	3,0	3,1	4,1	4,9	4,0
Petroleum	1,3	1,8	10,9	19,9	16,6
Steenkool	0,2	—	0,1	0,1	0,1
Investeringsgoederen	21,1	21,2	16,6	10,0	12,4
Niet geclassificeerde import	2,2	2,7	0,9	0,9	1,1
Totale import	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Bron: Central Bank of Ceylon, *Review of the economy 1975*, blz. 253.

Met betrekking tot de toekomst is de procentuele afname van de import van de broodnodige investeringsgoederen veelzeggend (van 21,1% in 1971 naar 12,4% in 1975), evenals

7) Een andere reden kan b.v. gelegen zijn in het feit, dat men in 1964 genoodzaakt was, uit betalingsbalansoverwegingen, dividendbetalingen aan het buitenland stop te zetten.

8) Dit is berekend uit *Review of the economy 1975*, Central Bank of Ceylon, Appendix 1, tabel 5.

9) Central Bank of Ceylon, *Review of the economy 1975*, blz. 248.

10) Ongeveer 60% van de toeristen komt uit Europa. De laatste jaren stijgt het toerisme uit Japan.

Tabel 5. Indices van export- en importvolume 1961-1975 (1967 = 100)

	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
Indexcijfer alle exportprodukten	90	97	93	102	105	96	100	103	98	102	99	97	98	85	102
Indexcijfer alle importprodukten	107	108	93	114	86	118	100	101	108	102	90	88	79	56	69

Bron: Central Bank of Ceylon, *Review of the economy 1975*, blz. 240.

Tabel 6. Buitenlandse hulp in 1975 (in Rs. mln.)

	Goederenhulp		Voedselhulp		Projecthulp		Overige hulp		Totaal	
	leningen	giften	leningen	giften	leningen	giften	leningen	giften	leningen	giften
Hulpgroeplanden a)	222,310	74,678	152,331	209,724	123,147	—	—	9,165	497,788	293,567
Socialistische landen b)	7,224	—	—	—	5,046	10,994	—	3,890	12,270	14,884
Internationale organisaties en andere donors c)	65,662	12,991	—	153,969	100,746	—	209,644	65,754	376,052	232,714
Totaal	295,196	87,669	152,331	363,693	228,939	10,994	209,644	78,809	886,110	541,165

Bron: Intern Rapport, *Main economic indicators*, Ministry of Planning and Economic Affairs, Colombo.

a) Australië, Canada, Denemarken, EG, Frankrijk, West-Duitsland, India, Italië, Japan, Zweden, Groot-Brittannië, VS, Nederland.

b) Volksrepubliek China, Hongarije, Noord-Korea, Sovjetunie, Joegoslavië.

c) Internationale organisaties en andere donors: ADB, IBRD, IDA, CARE, FAO, UNICEF, UNIFPA, UN, WHO, Algerije, Egypte, Iran, Irak, Nieuw-Zeeland, Pakistan, Nauru, Saoedi-Arabië, Zuid-Korea.

de stijging van het aandeel van de petroleumprodukten (van 1,3% in 1971 naar 16,6% in 1975).

Een van de lange-termijndoelstellingen, die de regering zich heeft gesteld, is zelfvoorzienend in de voedselproductie te worden. Om dit te bereiken zijn enige irrigatieprojecten opgezet. Voorlopig zal de invloed hiervan alleen in ongunstige zin op de betalingsbalans te zien zijn door de hiervoor benodigde kapitaalgoederenimport (11). Te denken geeft ook, dat het aandeel van de voedselimport structureel is en dat bij een groeiende bevolking hierin slechts langzaam verandering zal kunnen komen. De voedselimport als percentage van de totale import is bijv. in de jaren 1936-1938 gemiddeld 45%, in de jaren 1948-1952 gemiddeld 48% en in de jaren 1958-1962 gemiddeld weer 45% (12).

Van belang zijn tevens de directe overeenkomsten, die Sri Lanka met een aantal (overwegend socialistische) landen heeft gesloten. In 1975 b.v. werden de handelsovereenkomsten met Tsjecho-Slowakije, Roemenië en de Sovjetunie vernieuwd. Behalve met deze landen heeft Sri Lanka tot nu toe dergelijke overeenkomsten gesloten met de Volksrepubliek China, Noord-Korea, Syrië, de Verenigde Arabische Republiek, Bulgarije, Joegoslavië en de DDR.

Sri Lanka levert hoofdzakelijk zijn drie traditionele exportprodukten en ontvangt hiervoor voornamelijk rijst, ruwe katoen, machines, chemicaliën, papier, karton, ijzer en staal (13). Van groot belang is de Rubber-Rijst Overeenkomst met de Volksrepubliek China, welke reeds in 1952 werd gesloten. Hierbij werd overeengekomen, dat Sri Lanka rubber naar de Volksrepubliek zou exporteren in ruil voor rijst. In Sri Lanka is men in het algemeen van mening, dat de voorwaarden voor Sri Lanka gunstig zijn, wellicht mede door het feit, dat de Volksrepubliek de grootste afnemer van Sri Lanka's rubber is geworden (14).

De betalingsbalans

In 1974 was het tekort op de lopende rekening van de betalingsbalans groter dan ooit tevoren: Rs 907 mln. Als oorzaak kan de zeer sterke stijging van de grondstoffenprijzen worden aangegeven. Het tekort op de handelsbalans liep op tot Rs. 1.263 mln. Een gevolg hiervan is, dat de import inmiddels tot het hoognodige is teruggeschroefd. Tal van noodzakelijke artikelen zijn niet te verkrijgen (15) (zie tabel 5).

Duidelijk is dat dit tekort aan import de economische ontwikkeling van het land ernstig belemmert. Op korte termijn zouden alleen sterk stijgende exportopbrengsten enig soelaas kunnen brengen.

Ontwikkelingshulp

In deze situatie is ontwikkelingshulp voor een land als Sri Lanka bijzonder belangrijk. Tabel 6 geeft voor het jaar 1975 een overzicht van de totale buitenlandse hulp. We zien dat 38% van de totale hulp uit giften bestaat, 62% uit leningen. Verreweg de meeste hulp komt uit de westerse landen. De hulp van de socialistische landen steekt hierbij wat mager af. Het beeld van Sri Lanka als „ongebonden, neutraal land” wordt hierdoor echter genuanceerder.

De voedselhulp neemt ongeveer 36%, de goederenhulp, onontbeerlijk voor de verdere ontwikkeling van het land, ca. 27% van het totaal in beslag. Een gevolg van dit alles is echter,

11) Het feit, dat de import moest worden beperkt tot de meest essentiële produkten, heeft er mede toe geleid, dat de hoeveelheid geïmporteerde kunstmest is afgenomen, met alle gevolgen van dien voor de voedselproductie.

12) Zie T. Jogaratnam en T.T. Poleman, *Food in the economy of Ceylon*, Ithaca, 1969, blz. 4.

13) In 1975 bestond 96,6% van de export naar de DDR uit de drie „traditionele” exportprodukten: van die naar de Sovjetunie 87,8%; van die naar Tsjecho-Slowakije 53,7%. Een woordvoerder in Colombo kon meedelen dat kwaliteit en keuze van de import uit de betrokken landen beperkt waren.

14) In 1975 nam de Volksrepubliek 57% van de totale rubberexport voor haar rekening. De rest van de rubberexport ging naar de EG (13,2%), de Sovjetunie (5,7%), de Verenigde Staten (3,3%), Polen (4,3%), Roemenië (2,8%). Een aantal overige landen nam de resterende 13,7% af.

15) Mallory Wijesinghe geeft in het eerste hoofdstuk van zijn boek (zie noot 4) het volgende voorbeeld: „Bij de Centrale Bank in Colombo kan men oud bankpapier voor nieuw inwisselen. Gescheurde bankbiljetten dienen echter op papier te worden geplakt, maar bij de loketten van de Centrale Bank is geen lijm beschikbaar. Men wordt dan verwezen naar het hoofdkantoor, waar men wel lijm kan krijgen”. Ernstiger is echter het tekort aan boeken en periodieken op wetenschappelijk gebied. Hierdoor is een geweldig tekort aan informatie ontstaan. Tijdens een bezoek aan de Universiteit van Peradinya werd ons verteld, dat voor research aan de economische faculteit aldaar een bedrag, overeenkomend met f. 400 per jaar beschikbaar is. Een ander gevolg is, dat men weinig papier op straat ziet liggen. Velen verdienen hun inkomen door het verzamelen van oud papier.

Model en werkelijkheid

Over voorspelbaarheid en bestuurbaarheid van de wereldeconomie

DRS. F. RACKÉ*

Voorspelbaarheid van internationale economische ontwikkelingen neemt eerder af dan toe. Wetenschap en overheid ontplooiën weliswaar een ongeëvenaarde activiteit om meer zicht en greep te krijgen op de toekomstige gang van zaken, maar worden steeds sneller door de werkelijkheid achterhaald en blijken bovendien zelf een bron van onvoorspelbaarheid te zijn geworden. Zij dynamiseren niet alleen de economische werkelijkheid maar ook het beeld daarvan, zonder bij te dragen tot een grotere bestuurbaarheid van de wereldeconomie. De toekomst blijft dus een verrassing.

Tot die conclusie moeten ook de wereldmodellenbouwers komen, zoals blijkt uit het verslag van Drs. Hartog en Prof. Rademaker in *ESB* van 30 november jl. van de vijfde conferentie over wereldmodellen, die van 26-29 september 1977 werd georganiseerd door het International Institute for Applied Systems Analysis (IIASA) te Baden (Oostenrijk).

Opmerkelijk in dit verslag is dat, voor grotere voorspelbaarheid en bestuurbaarheid van internationale economische processen, wordt gepleit voor meer aandacht voor institutionele en subjectieve aspecten van de werkelijkheid. De betekenis van modellen als

verreikers in de tijd, blijkt in dit opzicht beperkt, aangezien het toekomstbeeld daarin „verrassend snel” verandert en de mathematische beschrijvingen van de internationale economische werkelijkheid als een mechanistisch proces „zelden concrete beleidsrelevante uitkomsten leveren”.

Om de praktische waarde van de wereldmodellen nog enigszins te redden, worden meer aspecten van de werkelijkheid in de modellen opgenomen, en wordt b.v. „met het oog op de ontwikkeling van de derde wereld (...) veel meer uitvoerig aandacht geschonken aan economische aspecten van winning, productie, wereldhandel, inkomens e.d.” en „worden ook pogingen ondernomen om ook huisvesting, gezondheidszorg, onderwijs enz. in de beschouwingen te betrekken”. Maar dan blijkt dat „institutionele factoren (...) de grootste belemmeringen vormen voor het verbeteren van de toestand van de wereld”, en dat „de belangrijkste begrenzingen niet economisch, technisch en agrarisch van aard zijn, maar institutioneel, d.w.z. bepaald door bestaande organisatievormen, gedragspatronen enz.” De beide auteurs vinden dan ook dat voor beter inzicht in en grotere bestuurbaarheid van de wereldeconomie meer aandacht

zou moeten worden besteed aan institutionele vraagstukken en subjectieve factoren, zoals beleid, planning, informatie, interpretatie en verwachtingen, die bij de internationale besluitvorming een rol spelen, maar zich moeilijk laten kwantificeren en niet voldoen aan de criteria die gelden voor de selectie van de werkelijkheid die in modellen wordt opgenomen. Deze, bij nader inzien toch vitale aspecten van de werkelijkheid zullen dus in ander verband moeten worden bestudeerd.

Dit alles laat wél enige vragen open met betrekking tot de exclusieve rol die wereldmodellen nog kunnen spelen bij het zoeken naar grotere voorspelbaarheid van de internationale economische gang van zaken, nu blijkt dat de belangrijkste „begrenzing” juist schuilt in het streven naar en de mogelijkheid om begrenzingen te doorbreken. Bovendien lijken de selectiecriteria, waar de werkelijkheidsaspecten aan moeten voldoen voor zij in een model kunnen worden toegelaten, eerder ontleend aan vereisten van intern-formele aard dan aan de noodzaak om extern-materieel relevant te zijn, waardoor het beeld van de werkelijkheid in die modellen iets kunstmatig krijgt. Alsof de economische en politieke werkelijkheid altijd „logisch consistent” is. Door deze accentuering van het formele gaat de relatie van de modellen met de werkelijkheid lijken op die van kunst met de werkelijkheid. De modellen worden kunst en de IIASA-conferentie een „conceptual art”-tentoonstelling, waar meer staaltjes van wetenschapskunde

* De auteur is werkzaam op de stafafdeling Beleidsvoorbereiding Ontwikkelingssamenwerking van het Ministerie van Buitenlandse Zaken.

dat de buitenlandse schuld geweldig is toegenomen. Deze bedroeg op 30 november 1976 (het laatst beschikbare cijfer) Rs 4,9 mrd. Eind 1968 was de schuld ongeveer Rs 1,1 mrd., eind 1972 Rs 2,4 mrd. In vier jaar tijd is de schuld dus meer dan verdubbeld 16).

Particuliere buitenlandse kapitaalstromen komen in dit stuk niet aan de orde. In hun totaliteit zijn zij erg klein, en hebben slechts voor 14% tot de bruto kapitaalvorming bijgedragen. In principe wenst men „joint ventures” aan te gaan waarbij een meerderheidsbelang in Sri Lankese handen dient te zijn. Na de verkiezingsoverwinning van de westers georiënteerde UNP staat echter een verandering van beleid voor de deur.

Toekomstplannen

Bij de verkiezingen in juli vorig jaar werd de linkse SLFP (Sri Lanka Freedom Party) van mevrouw Bandaranaike weggevaagd door de westers georiënteerde UNP (United National Party) van J.R. Jayewardene. Men moet echter niet denken, dat links niet meer zou bestaan. De verkiezingsuitslag is een gevolg van Sri Lanka's districtenstelsel. In 1970, bij de

voorlaatste verkiezingen, kreeg de UNP 37,9% van de stemmen, in 1977 49,1%. De SLFP viel terug van 36,8% in 1970 tot 31,8% in 1977. De overige linkse partijen (United Left Front) zagen hun stemmenpercentage teruglopen van 9,3 in 1970 tot 4 in 1977. Dit alles had echter tot gevolg, dat de SLFP terugviel van 85 zetels in 1970 tot 8 zetels in 1977; en de UNP behaalde nu 139 zetels! De overige linkse partijen kregen geen enkele zetel; de resterende 17 zetels van het 168 zetels tellende parlement vielen toe aan de Tamil-partij, die opkomt voor de belangen van de Tamil-minderheid op het eiland 17).

De nieuwe regering heeft zich ten doel gesteld binnen drie jaar één miljoen nieuwe banen te creëren (!), op agrarisch gebied zelfvoorzienend te worden en het tekort aan importgoederen op te heffen. Om dit te bereiken stelt zij zich voor de rol van de staat in het economisch leven terug te dringen via denationalisatie van overheidsbedrijven en het toestaan van particuliere handel in de allernoodzakelijkste voedingsmiddelen. Daarnaast wil ze in 1978 de importrestricties en het deviezenregime opheffen. Ook zullen in Colombo en Trincomalee twee vrijhavenzones worden ingesteld, waarvan men hoopt, dat zij buitenlandse investeerders zullen aantrekken.

De revaluatie van de rupee in maart 1977 (met 20%) is via een systeem van „pegged crawl” praktisch weer teniet gedaan. De overwaardering van de rupee is hierdoor verminderd.

worden geëxposeerd, dan dat een bijdrage wordt geleverd aan de voorspelbaarheid van de werkelijke ontwikkelingen.

Het zou veel reëler zijn om de wetenschappelijke aandacht meer te richten op mogelijke openingen in begrenzingsen en zodoende tevens — voor zover resultaat een afgeleide is van inspanning — wegen te vinden om tot beter beheer en bestuur van de wereldeconomie te komen. Meer aandacht voor internationale besluitvorming en de (subjectieve) factoren die daarbij een rol spelen, verschaft niet alleen beter inzicht in de wereldeconomie, maar vooral in mogelijkheden voor beleidsmatige beïnvloeding en het realiseren van gewenste veranderingen en dus voor een meer actief en gericht voorspelbaar maken.

Wat de institutionele begrenzingsen betreft, ontbreekt het de internationale gemeenschap nog aan een functioneel instrumentarium. Hoewel sprake is van toenemende overheidsbemoeienis met het economisch gebeuren, laten wereldwijde economische ontwikkelingen zich steeds moeizamer schikken in intergouvernementeel beleid. In feite ontwikkelt ook de noord-zuid-relatie zich onafhankelijk van de noord-zuid-dialog. Steeds meer blijkt dat de staat niet bij machte is om in overleg met de andere staten, de internationale economie te besturen. Er is dan ook op dit gebied ten onrechte sprake van toenemende overheidsbemoeienis. Zelfs als de bemoeienis van de staat kwantitatief zou toenemen door institutionele proliferatie (meer ambtenaren en verhoging van de vergaderfrequentie), is daarmee niet aangetoond dat die bemoeienis ook kwalitatief toeneemt door een beleidsmatige versterking van de greep op het economisch herstel. Formele intensivering van inter-

statelijke activiteit kan ook een symptoom van het tegendeel zijn, indien de staten juist uit groeiende machteloosheid tegenover de feitelijke ontwikkeling meer activiteiten gaan ontplooiën.

Wat dit betreft, maakt het IIASA-conferentieverslag van Drs. Hartog en Prof. Rademaker melding van een project FUGI (Future of Global Interdependence) dat Japanners op de tweede dag van de conferentie „presenteerden” en waarin wordt bevestigd „dat de traditie, dat ieder land handelt overeenkomstig zijn eigen nationale ego, een zeer fundamenteel kwaad is, omdat dit verlies aan stuurkracht bij de beheersing van de nieuwe problemen op wereldschaal veroorzaakt”.

Wereldwijde ontwikkelingen worden formeel vrijwel uitsluitend bestuurd via intergouvernementele besluitvorming, die in economisch opzicht echter slechts geringe feitelijkheidswaarde van zich zelf heeft en „realistisch” moet zijn op straffe van nietigheid. Dat betekent dat deze vorm van besluitvorming secundair blijft en niet verder komt dan een registratie van bestaande verhoudingen alsmede een formalisering en een legitimatie daarvan.

Intergouvernementele besluitvorming verhoudt zich passief tot de economische werkelijkheid en de status quo: intergouvernementele besluitvorming handelt over de werkelijkheid; ondernemingsgewijze besluitvorming is werkelijkheid. Die achterstand kan de staat niet inhalen. Regeren is wel vooruitzien, maar niet vooruitdoen. Voor verandering raakt de wereld steeds meer aangewezen op de ondernemingsgewijze besluitvorming. Erkend zal moeten worden dat de transnationale ondernemingen een vorm van functionele soevereiniteit 1) hebben ontwikkeld en erin zijn

geslaagd hun besluitvorming aan te passen aan de internationalisering van hun beleidsterrein, terwijl de staat zich territoriaal begrensd moet houden en in moeizaam overleg met andere staten niet verder komt dan registratie en bestending van bestaande geopolitieke verhoudingen. En dit terwijl het belang van staten veel meer is gelegen in een gezamenlijk streven naar een meer evenwichtige en stabiele wereld-economie.

Als de staat wat dit betreft niet geheel obsoleet wil worden, zullen aanvullende institutionele voorzieningen nodig zijn die normatieve intergouvernementele en executieve ondernemingsgewijze internationale besluitvorming met elkaar in overeenstemming kunnen brengen. Dan zal de bestuurbaarheid kunnen worden vergroot en beter kunnen worden ingespeeld op de verrassingen die de toekomst nog in petto heeft. „Wie de verre toekomst wil verkennen”, zo besluiten Drs. Hartog en Prof. Rademaker hun belangwekkende artikel, „zou zich dus vooral moeten verdiepen in de institutionele consequenties van 'onvoorziene' gebeurtenissen”. Daarbij moet de nadruk liggen op hoe het onverwachte te verwachten, in plaats van wat te verwachten. Maar daarvoor is het nodig dat met andere ogen naar de economische werkelijkheid wordt gekeken en dat meer kennis wordt verkregen van het aandeel, dat subjectieve factoren bij de totstandkoming van de objectieve economische werkelijkheid hebben. Daarover is nog veel te weinig bekend.

F. Racké

1) Deze term is ontleend aan J. Tinbergen (ed.), *Reshaping the International Order*.

Het werkgelegenheidsprogramma van de regering (dat een erkenning inhoudt van het feit dat de werkloosheid veel hoger is dan het officiële door de Central Bank of Ceylon opgegeven cijfer van 560.000) zal bestaan uit het creëren van werk in de plantagesector (werk, waarvoor Sri Lankezen van Singalese afkomst in het algemeen niet te vinden zijn) en in kleine ondernemingen in de particuliere sector. Ook zouden de nieuw te verwachten activiteiten in de vrijhavenzones werkgelegenheid dienen te scheppen 18).

Conclusie

We kunnen zeggen, dat Sri Lanka een land is, waarvan de ontwikkeling stagneert, mede door een groot gebrek aan deviezen. Er wordt nu een ruimer beleid t.a.v. buitenlandse investeringen gevoerd en wellicht zal dit de werkgelegenheid ten goede komen. Om nog enigszins het hoofd boven water te houden is Sri Lanka in belangrijke mate aangewezen op buitenlandse hulp. (Dit ziet de Nederlandse regering ook in, getuige de onlangs toegezegde f. 35 mln. extra hulp). Indien de wereldrecessie blijft aanhouden, zal dit, via verminderde hulp, een duidelijke weerslag op het land hebben. Hierbij dient één kanttekening te worden gemaakt. De stelling kan verdedigd worden, dat door het ontvangen van voedselhulp er niet

genoeg pressie is uitgeoefend om de binnenlandse voedselproductie op te voeren. Door een te grote afhankelijkheid heeft men de uitbreiding van de voedselproductie te laat ter hand genomen.

In dit artikel is niet ingegaan op sociale problemen. De bevolking is relatief goed geschoold. Hier snijdt het mes aan twee kanten. Frustraties, ontstaan door het ontbreken van passend werk, vinden via sociale onrust een uitlaatklep. Het nieuwe werkgelegenheidsprogramma geeft geen blijk van realiteitszin en zal alleen valse hoop wekken.

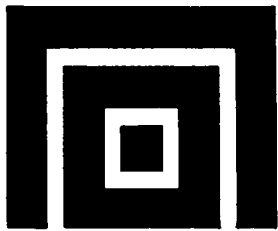
Een oplossing lijkt te liggen in het geven van hulp, gericht op het meer zelfvoorzienend worden in de voedselproductie. De vrijgekomen deviezenopbrengsten kunnen dan worden gebruikt om machines en industriële goederen te importeren. Met voldoende technische hulp kan dan een geconcentreerde poging worden gedaan om een industriële sector op poten te zetten. Maar dat zal een proces van lange adem zijn.

E. Dirksen

16) zie: *Central Bank of Ceylon Bulletin*, januari 1977, grafiek 4, blz. 15.

17) Zie hiervoor het artikel „All change in Colombo” in *The Economist* van 30 juli-5 augustus 1977, blz. 58.

18) Dit gedeelte is gebaseerd op de *Quarterly Economic Review of Sri Lanka*, 4e kwartaal 1977, Londen, 1977.

Effectieve protectie in ontwikkelingslanden

DRS. A. TEN KATE

Het is nu bijna vijftig jaar geleden, dat het begrip „effectieve protectie”, zoals wij dat tegenwoordig kennen, in de theorie van de internationale handel werd geïntroduceerd 1). Tot die tijd was het gebruikelijk geweest om de bescherming, die binnenlandse produktieprocessen onder vinden van invoer beperkende maatregelen, zoals b.v. invoerheffingen, te kwantificeren met behulp van de, wat wij naderhand zijn gaan noemen „nominale protectie”. Deze nominale protectie — d.w.z. de mate waarin de handelsbeperkende maatregelen de binnenlandse prijs van de beschouwde goederen doet uitgaan boven de invoerprijs — is een maat die uitsluitend betrekking heeft op de goederen die uit de beschouwde produktieprocessen voortkomen, en houdt als zodanig geen rekening met de kostenverhogende effecten die worden veroorzaakt door bescherming van grondstoffen en half-fabrikaten, wanneer deze als intermediaire inputs in die produktieprocessen worden geabsorbeerd. Het begrip effectieve protectie daarentegen probeert de bescherming van intermediaire inputs expliciet in rekening te brengen door zich niet langer te concentreren op de totale prijs van de verschillende goederen, maar alleen op het toegevoegde-waardebestanddeel daarvan. Naar analogie van nominale protectie wordt effectieve protectie dan gedefinieerd als de mate waarin de toegevoegde waarde tegen binnenlandse prijzen die tegen wereldmarktprijzen te boven gaat.

Uit het bovenstaande mag niet worden geconcludeerd dat men zich niet reeds in een vroeg stadium heeft gerealiseerd dat bescherming van inputs van belang is voor de kwantificering van de protectie van de produkten die daaruit worden gefabriceerd. Reeds in de vorige eeuw heeft men uitgebreid geschreven over de invloed van invoerheffingen op wol op de wolverwerkende industrie in de Verenigde Staten 2) en bij een historisch onderzoek van de literatuur over handelsbeperkingen vindt men talloze passages van soortgelijke strekking. Dat het begrip effectieve protectie ondanks dat nog zolang op zich heeft laten wachten, is naar alle waarschijnlijkheid eerder toe te schrijven aan het toentertijd ontbreken van een theoretisch en empirisch kader om op systematische wijze de inter-industriële afhankelijkheden van een economie te analyseren. Pas toen de input-outputanalyse was gaan behoren tot het normale instrumentarium van economisch onderzoek, werd het begrip effectieve protectie geformuleerd en pas toen op wat bredere schaal input-outputtabellen beschikbaar kwamen, werden de eerste empirische berekeningen uitgevoerd.

Daarbij moet in de eerste plaats de studie van Balassa 3) worden vermeld, waarin een dertigtal bedrijfstakken in zes industriële landen werd onderworpen aan effectieve-protectieberekeningen. Wat betreft het vraagstuk van de ontwikkeling van de derde wereld waren dergelijke studies vooral van belang in het licht van het dikwijls gehoorde verwijt, dat de rijke landen de industrialisatie, en daarmee de ontwikkeling, van de arme landen zouden tegenhouden door hogere invoerheffingen te hanteren voor halffabrikaten dan voor grondstoffen, en nog weer hogere voor eindprodukten. Het nieuwe element dat door het begrip effectieve protectie in deze discussie werd geïntroduceerd, was het argument dat, om tot een uniforme effectieve protectie te komen, het onder bepaalde omstandigheden noodzakelijk was de nominale protectie te laten oplopen van grondstoffen via halffabrikaten, naar eindprodukten. Op de vraag of dergelijke argumenten de oplopende nominale protectie werkelijk zouden rechtvaardigen, wil ik hier niet ingaan. Het lijkt mij beter erop te wijzen, dat de resultaten van de bovengenoemde studie niet direct duid-

den in de richting van een uniforme effectieve protectie in de bestudeerde landen. Integendeel, het oplopen van de protectie met de mate van bewerking van de beschouwde goederen blijkt in het algemeen geaccentueerder te zijn in de effectieve maten dan in de nominale.

Het meten van de protectie in ontwikkelingslanden

Een ander aspect, dat minstens even belangrijk is voor het ontwikkelingsvraagstuk, wordt gevormd door de wijze, waarop de ontwikkelingslanden de protectie binnen hun eigen grenzen hebben gestructureerd; het vervolg van deze ontwikkelingskroniek zal zich tot dit aspect beperken. Het eerste ontwikkelingsland, waarvoor effectieve-protectieberekeningen werden uitgevoerd was Pakistan. In 1965, het jaar waarin ook Balassa's studie over protectie in industriële landen werd gepubliceerd, verscheen er van de hand van Soligo en Stern een soortgelijke studie over Pakistan 4). In deze studie werd het onmiddellijk duidelijk dat het meten van nominale protectie, en dus indirect ook van effectieve protectie, in een ontwikkelingsland een aantal specifieke moeilijkheden met zich meebrengt, die zich niet, of in veel mindere mate, voordoen bij het meten van protectie in ontwikkelde landen.

Zo waren zowel Balassa als Soligo en Stern ervan uitgegaan dat de nominale protectie — d.w.z. de mate waarin bin-

1) Een eerste duidelijke omschrijving van het begrip, alsmede een numeriek voorbeeld vindt men in J. E. Meade, *The theory of international economic policy*, vol. II: *trade and welfare*, Londen, 1955, blz. 157.

2) Zie F. W. Taussig, *The tariff history of the United States*, G. P. Putnam's, New York, 1931.

3) B. Balassa, Tariff protection in industrial countries: an evaluation, *Journal of Political Economy*, vol. 73, 1965, blz. 573-94.

4) R. Soligo en J. J. Stern, Tariff protection, import substitution and investment efficiency, *Pakistan Development Review*, vol. 5, no. 2, 1965.

nenlandse prijzen invoerprijzen overtreffen — correct wordt weergegeven door het ad valorem equivalent van de invoerheffingen, zonder daarbij na te gaan of deze ook inderdaad tot het daarmee corresponderende prijsverschil hadden geleid. Dat had weliswaar het voordeel, dat het voor de berekening van de nominale protectie niet nodig was zich in allerlei gecompliceerde prijsvergelijkingen te begeven, waarbij kleine specificatie- of kwaliteitsverschillen al direct aanleiding kunnen geven tot ernstige vergissingen. Hierbij moet echter onmiddellijk worden aangetekend, dat de veronderstelling, die ten grondslag ligt aan het gelijkstellen van nominale protectie aan ad valorem invoerheffingen, zich in het geval van de geïndustrialiseerde landen heel wat gemakkelijker laat rechtvaardigen dan voor een land als Pakistan, waar invoerheffingen een minder belangrijk deel uitmaken van het totaal van handelsbeperkende maatregelen. Het hoeft dan ook geen verwondering te wekken dat de studie van Soligo en Stern enige jaren later werd gevolgd door een nieuwe studie over Pakistan 5), waarin de nominale protectie werd gemeten door middel van prijsvergelijkingen en waarin nader werd ingegaan op de specifieke moeilijkheden van het meten van protectie in ontwikkelingslanden in het algemeen.

Tarievenprotectie versus impliciete protectie

Zo is men geleidelijk aan onderscheid gaan maken tussen twee vormen van protectie, namelijk *tarievenprotectie* en *impliciete protectie*. Het eerste begrip wordt gehanteerd als de nominale protectie direct uit de ad valorem equivalenten van de invoerheffingen — voor uitgevoerde producten van de export-subsidies respectievelijk heffingen — is berekend. Impliciete protectie daarentegen is wat men vindt als resultaat van prijsvergelijkingen. Hierbij moet nog worden opgemerkt dat dit onderscheid zich niet beperkt tot de nominale protectie, aangezien effectieve protectiematen uit nominale protectiematen worden afgeleid.

In een latere studie onder leiding van Balassa 7), waarin de protectie in zes ontwikkelingslanden en één geïndustrialiseerd land is onderzocht, is voor twee landen zowel de tarieven- als de impliciete protectie berekend. Bij vergelijking van beide protectiebegrissen bleek overduidelijk, dat er aanzienlijke verschillen kunnen optreden. Dientengevolge, en onder verwijzing naar de vele niet-tarifaire handelsbelemmeringen — quota's licensing, niet-vrije convertibiliteit van de munt e.d. — die in veel ontwikkelingslanden worden toegepast, heeft men in het algemeen geconcludeerd dat het begrip impliciete protectie de

voorkeur verdient, zeker als het gaat om landen, die hun internationale handel mede reguleren via dergelijke niet-tarifaire mechanismen. Daarbij is er betrekkelijk weinig aandacht besteed aan de begripsmatige ombuiging, die het begrip protectie ondergaat als deze wordt gemeten door vergelijking van binnenlandse met wereldmarktprijzen.

In dit verband moet erop worden gewezen dat men onder protectie verstaat: de mate waarin handelspolitieke maatregelen de binnenlandse prijzen — dan wel het toegevoegde-waardebestanddeel daarvan — doen uitgaan boven de internationale prijzen. Enerzijds kan men zich daarbij afvragen of in afwezigheid van handelsbelemmeringen de binnenlandse prijzen zich ook werkelijk zouden instellen op de internationale niveaus, anderzijds lijkt het geen twijfel, dat als er wel handelsbelemmeringen zijn, deze meestal niet de enige factoren zijn, die het binnenlandse prijsniveau bepalen. Een zeer belangrijke rol zullen daarbij ook spelen: eventuele prijsregulerende maatregelen van de over-

---

Deze rubriek wordt verzorgd door de afdeling Balanced International Growth van het Nederlands Economisch Instituut en het Centrum voor Ontwikkelingsprogrammering van de Erasmus Universiteit Rotterdam

---

heid, belastingfaciliteiten, de karakteristieken van de binnenlandse markten e.d. Wel is het noodzakelijk dat de binnenlandse prijzen zich instellen binnen de marges die door de handelspolitiek zijn toegestaan. Een goed dat vrij kan worden ingevoerd zonder enige invoerheffing te veroorzaken kan moeilijk binnenlands veel duurder zijn dan op de internationale markt, maar zodra de invoer aan kwantitatieve restricties is onderworpen, kan de binnenlandse prijs zich in principe instellen op elk willekeurig hoog niveau boven de wereldmarktprijs. In een dergelijk geval wordt de binnenlandse prijs, en dus de hoogte van de protectie, veeleer een uitdrukking van het evenwicht tussen vraag en aanbod in dikwijls monopolistische of oligopolistische markten met daarin de overheid als prijsregulerende tussenpersoon.

Veel ontwikkelingslanden hebben sinds de tweede wereldoorlog geprobeerd een proces van industrialisatie op gang te brengen door middel van imports substitutie. De belangrijkste instrumenten daarbij waren van handelspolitieke aard, waarbij moet worden gedacht aan het beperken of zelfs het verbieden van de invoer van goederen, die met binnenlands beschikbare produktiemiddelen konden worden vervaardigd. Ook als de vereiste pro-

duktiefactoren niet van binnenlandse herkomst waren — kapitaal, technologie enz. — werd dikwijls gepoogd tot invoer-, vervanging te komen, en wel door het aantrekken van buitenlandse ondernemingen. In dat geval werden er meestal met die ondernemingen afspraken gemaakt over de prijzen van de te fabriceren goederen en werd hun prijs-politiek zo goed en zo kwaad als het ging door de overheid in de gaten gehouden. Dientengevolge moet het begrip impliciete protectie, met name als het gaat om ontwikkelingslanden, niet zozeer worden gezien als een weerspiegeling van de invloed van uitsluitend de handelspolitiek op de binnenlandse prijzen, maar veel meer van de invloed van de gehele industrialisatie- en aanverwante politiek betrekking hebbend op prijzen, waarvan de handelspolitiek slechts één, zij het niet onbelangrijk, deel vormt.

Andere begripsmatige complicaties

Een ander probleem dat zich bij effectieve-protectieberekeningen voordoet is de vraag welke nominale protectie moet worden toegekend aan niet internationaal verhandelbare goederen en diensten zoals b.v. die van de bouwsector, lokaal transport, tot op zekere hoogte elektriciteit enz. Het spreekt vanzelf dat deze nominale protectie noch met behulp van tarieven noch door middel van prijsvergelijkingen kan worden vastgesteld en daarom blijft er weinig anders over dan het maken van enige ruwe veronderstellingen over de invloed van de handelspolitiek op de prijzen van deze goederen en diensten.

De verschillende standpunten die in dit verband kunnen worden ingenomen zijn uitvoerig besproken in de literatuur over effectieve protectie 8). Daarbij moet echter worden opgemerkt, dat de alternatieve methoden niet tot grote divergenties in de resultaten aanleiding

---

5) S. R. Lewis jr. en S. E. Guisinger, Measuring protection in a developing country: the case of Pakistan, *Journal of Political Economy*, Vol. 76, 1968, blz. 1170-1198.

6) Dikwijls worden hieronder ook anderssoortige indirecte handelsbelemmeringen begrepen, zoals borgsommen, meervoudige wisselkoersen e.d.

7) Het gaat hier om de studie, gefinancierd door de Wereldbank: B. Balassa et al., *The structure of protection in developing countries*, John Hopkins University Press, Baltimore, 1971.

8) Zie bijvoorbeeld hfst. V van W. Corden, *The theory of protection*, Clarendon Press, Oxford, 1971 of, B. Balassa et al., op. cit., 1971. Een vergelijkende discussie is te vinden in: A. ten Kate, *The treatment of non-traded goods in the theory of protection*, discussion paper nr. 19, Centre for Development Planning, Netherlands School of Economics, 1972.

geven 9), zeker niet als men de toch al niet geringe foutenmarges in aanmerking neemt waarmee men nu eenmaal te werken heeft bij het meten van nominale protectiematen.

Ten slotte mag niet onvermeld blijven dat aan de meeste handelsregimes, met name die van de ontwikkelingslanden, een zekere, overwaarding van de nationale munt eigen is. Aangezien het bij projectieberekeningen uiteindelijk gaat om een vergelijking van de werkelijke situatie met de situatie, die zou ontstaan als de handelspolitieke en daarmee verband houdende maatregelen zouden zijn afgeschaft, ligt het voor de hand om in deze hypothetische situatie ook de wisselkoers aan te passen aan de gewijzigde omstandigheden. Bij de prijsvergelijkingen confronteert men dan de binnenlandse prijs niet meer via de bestaande, maar via de aangepaste wisselkoers met de internationale prijs. In dat geval spreekt men niet langer van nominale of effectieve protectie zonder meer, maar van *netto* nominale of effectieve protectie. Hoewel men het er in het algemeen over eens is dat een dergelijke wisselkoersaanpassing noodzakelijk is, blijft de wijze waarop die moet worden berekend onderwerp van discussie 10). Het zou te ver voeren daar nu nader op in te gaan. Voorts zij nog opgemerkt dat een wisselkoersaanpassing slechts invloed heeft op het gemiddelde niveau van protectie. De relatieve positie van de sectoren ten opzichte van elkaar wordt daarbij echter nauwelijks aangetast.

De structuur van de effectieve protectie in ontwikkelingslanden

In navolging van de studies over Pakistan, zijn er voor een groot aantal ontwikkelingslanden effectieve-protectieberekeningen uitgevoerd. Zo werden in het reeds eerder vermelde onderzoek van de Wereldbank onder leiding van Balassa zes ontwikkelingslanden, te weten Brazilië, Chili, Mexico, Pakistan, de Filipijnen en Maleisië, onder de loep genomen. In een hiermee parallel lopend onderzoek van de OECD over handel en industrialisatie in ontwikkelingslanden 11), worden behalve voor enkele van de bovengenoemde landen ook nog effectieve protectiematen gepresenteerd voor Argentinië, India en Taiwan. Naast vele op zich zelf staande studies betrekking hebbend op individuele landen, is er gedurende de afgelopen jaren een uitgebreid onderzoek verricht onder leiding van Bhagwati en Krueger, gefinancierd door het National Bureau of Economic Research van de Amerikaanse overheid, naar de rol van de handelspolitiek in de economische ontwikkeling 12), waarin effectieve-protectiematen worden vermeld voor een groot aantal ontwikkelingslanden.

Uit deze studies blijkt dat tussen verschillende ontwikkelingslanden grote verschillen bestaan zowel in het gemiddelde niveau als in de sectorale structuur van de effectieve protectie. Zo vindt men bijvoorbeeld voor landen als Zuid-Korea, Mexico en Maleisië dat de gemiddelde protectieniveaus ruimschoots onder de 20% liggen, terwijl in Chili, Brazilië en Pakistan de gemiddelde protectie veel hoger blijkt te liggen. In het algemeen kan echter worden gesteld dat effectieve protectie in ontwikkelingslanden beduidend hoger is dan in ontwikkelde landen, hetgeen als een uitdrukking kan worden gezien van hun sterke behoefte de achterstand op het gebied van industriële ontwikkeling teniet te doen door importsubstitutie.

Wat betreft de structuur van de effectieve protectie vindt men dan ook veel grotere verschillen tussen de primaire en de industriële sector dan in de meeste ontwikkelde landen. In veel ontwikkelingslanden ziet men een praktisch onbeschermd landbouwsector samengaan met een negatief beschermde mijnbouw, terwijl veel industriële activiteiten een uitermate hoge effectieve protectie genieten. Binnen de industriële sector is het niet gemakkelijk een algemeen beeld te vormen van de protectiestructuur. Enerzijds vindt men dikwijls hoge protectiematen voor sectoren, die niet noodzakelijke, luxe gebruiksgoederen produceren, terwijl de meeste investeringsgoederen goedkoop worden gehouden om de economische groei te bevorderen met als gevolg een lage effectieve protectie voor de kapitaalgoederen producerende sector. Activiteiten die plaatselijk beschikbare grondstoffen verwerken genieten vaak een niet al te hoge protectie, maar toch komt het ook dikwijls voor dat sectoren met een betrekkelijk eenvoudige technologie, zoals b.v. textiel, tabakswaren, voedingsmiddelen e.d., een zeer hoge effectieve protectie krijgen ook al steunen zij voornamelijk op plaatselijke grondstoffen.

Een telkens terugkerend element in de handelspolitiek van ontwikkelingslanden is dat wordt beoogd de natuurlijke hulpbronnen zoveel mogelijk ten eigen behoeve aan te wenden. Vooral als het gaat om uitputbare natuurlijke hulpbronnen, zoals delfstoffen, is er een duidelijke tendens om de uitvoer daarvan te belasten of zelfs te verbieden met de bedoeling om de verwerking ervan binnen 's lands grenzen te laten plaatsvinden. Dit heeft er in vele gevallen toe geleid dat de binnenlandse prijzen van mijnbouwprodukten lager zijn dan die op de wereldmarkt, hetgeen tot uitdrukking komt in negatieve protectiematen, zowel nominaal als effectief.

Dat de beperkende maatregelen met betrekking tot de invoer van industriële produkten inderdaad een belangrijke bijdrage hebben geleverd aan het proces

van importsubstitutie in veel ontwikkelingslanden, lijdt nauwelijks enige twijfel 13). Niettemin liggen daar nog veel onbeantwoorde vragen. Zo vond Karayiannis 14) voor Griekenland, dat er nauwelijks enige correlatie bestond tussen de hoogte van de protectie en de gerealiseerde importsubstitutie. In het geval van Mexico daarentegen werden door Ramirez en de schrijver dezes 15) statistisch significante correlaties gesignaleerd tussen beide fenomenen, al bleek ook daar duidelijk dat importsubstitutie in sommige sectoren veel gemakkelijker te realiseren is dan in andere.

In veel ontwikkelingslanden is het proces van industrialisatie door importsubstitutie samengegaan met een geleidelijk stagnerende ontwikkeling van de agrarische sector, een sector waarin nog altijd een zeer belangrijk percentage van de beroepsbevolking van de ontwikkelingslanden werkzaam is. Een uitermate interessante, maar tegelijkertijd zeer moeilijk te beantwoorden vraag is, of de handelspolitiek hieraan mede schuldig is en zo ja, in welke mate. Pas als dergelijke vragen met enige nauwkeurigheid zouden kunnen worden beantwoord, is het mogelijk te komen tot een meer complete evaluatie van de handelspolitiek van ontwikkelingslanden. Het begrip effectieve protectie is daarbij een stap op de goede weg.

A. ten Kate

9) Resultaten, die in die richting wezen, werden gevonden door F. A. Palm, *The measurement of effective protection for Mexico*, working paper, Econometrisch Instituut, Erasmus Universiteit, Rotterdam, 1973.

10) Zie bijvoorbeeld appendix A van B. Balassa et al., op. cit., 1971, waarin een wisselkoersaanpassing wordt beschreven, die gebaseerd is op vraag- en aanbodelasticiteiten. Een aanpassing gebaseerd op koopkrachtpariteit werd gehanteerd door A. ten Kate en R. B. Wallace in *La protección efectiva en México en 1970*, *Investigación Económica*, Nueva Epoca, nr. 1, ENE, UNAM, 1977.

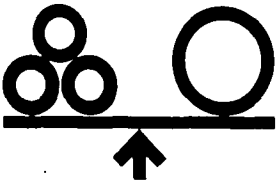
11) I. Little, T. Scitovsky en M. Scott, *Industry and trade in some developing countries*, Oxford University Press, 1970.

12) Deze studie staat onder leiding van J. N. Bhagwati en A. Krueger. Op het moment dat deze kroniek werd geschreven, was het samenvattende deel van deze studie nog niet verschenen. De meeste landen-studies waren echter al uitgekomen bij Columbia University Press in 1975 en 1976.

13) Zie in dit verband bijvoorbeeld I. Little et al., op. cit., hfst. 2.

14) H. Karayiannis-Bacon, *Tariff protection and imports substitution in postwar Greece*, *World Development*, Vol. 4, nr. 6, 1976.

15) Zie M. D. Ramirez en A. ten Kate, *La protección, el crecimiento y la sustitución de importaciones*, hfst. III van A. ten Kate et al. *La política de protección en el desarrollo económico de México* (nog niet gepubliceerd).

Rente- en valutamanagement

DRS. J. C. PRANGER*

Bezieet men de rente op de geldmarkt in 1977 in vergelijking met 1976 dan is sprake van een betrekkelijk rustig verloop. In 1976 immers liepen tegen het eind van de zomer de éénmaands-tarieven op tot boven de 20% als gevolg van beleidsmaatregelen ter verdediging van de onder druk staande gulden op de valutamarkten. In 1977 was geen sprake van een dergelijke exorbitante — en op zich zelf gezien ongewenste — rentestijging. Slechts in het najaar van het afgelopen jaar trad een abrupte stijging op, doch verder dan het 7%-niveau voor éénmaands-tarieven kwam het ditmaal niet. Dat de valuta-onrust niet tot een rente-uitbarsting leidde kan twee mogelijke oorzaken hebben. In de eerste plaats kan het zijn dat de druk op de gulden niet serieus was, in de tweede plaats dat het beleid van De Nederlandsche Bank (DNB) een grotere stijging voorkwam. De vraagstelling is vooral interessant in het licht van de discussies welke hebben plaatsgevonden op de jaardag van het Nederlands Instituut voor het Bank- en Effectenbedrijf (NIBE) in april 1977 1). Onderstaand wordt op deze discussies en op de feitelijke gebeurtenissen op de geldmarkt in het najaar van 1977 nader ingegaan.

NIBE-jaardag

De Nederlandsche Bank kan via een uitgebreid instrumentarium de rente op de geldmarkt beïnvloeden. De maatregelen die DNB neemt kunnen soms het doel hebben een rentebeweging af te zwakken dan wel in een andere situatie juist het doel hebben een rentebeweging te verscherpen. Drs. Timmerman (onderdirecteur van DNB) onderscheidt in zijn preadvies drie categorieën doeleinden van het interventiebeleid van DNB in de geldmarkt. Van markttechnische aard is de doelstelling waarbij het gaat om het bevorderen van ordelijke verhoudingen in de geldmarkt. Het betreft hierbij het zoveel mogelijk voorkomen van sterke fluctuaties in de geldmarktcondities maar ook het nastreven van een juiste rentestructuur. Van monetaire aard zijn de geldmarktmaatregelen als zij erop gericht zijn bijvoorbeeld het kredietrestrictiebeleid te ondersteunen. Ook maatregelen gericht op de verhouding tussen geldmarktrente en kapitaalmarktrente kunnen hiertoe worden gerekend. Van valutarie aard zijn geldmarktmaatregelen die de koers van de gulden beogen te beïnvloeden. In de praktijk blijken de genoemde doeleinden niet onder alle omstandigheden simultaan te bereiken.

Voor een binnenlands rentebeleid was de laatste jaren slechts plaats voor zover het niet strijdig was met het wisselkoersbeleid. In de woorden van Drs. Timmerman: „De genoemde doeleinden zijn de laatste jaren herhaaldelijk met elkaar in conflict gekomen. In het bijzonder heeft het bevorderen van een juiste rentestructuur dikwijls moeten wijken voor het wisselkoersbeleid”. Met name in juli en augustus van 1976, toen de gulden onder invloed van revaluatieverwachtingen van de Duitse mark onder druk stond, kwam de onverenigbaarheid van deze beleidsdoeleinden tot uiting. Het beleid was gericht op een versterking van de positie van de gulden door het teweegbrengen van een rentestijging en het beperken van de financieringsmogelijkheden van de banken bij DNB. In grote lijnen kwam het proces van rentestijging als volgt tot stand.

Onder meer door deviezenverkoop op het hoogste interventiepunt van de DM verkrapte de geldmarkt. Bij deviezenverkoop door DNB wordt de guldenstegenwaarde immers aan de geldmarkt onttrokken (via vermindering van het bankentegoed; balansverkorting voor DNB). Deze geldmarktverkrapping liet DNB zoals gezegd via het beperken en duurder maken van het door de verkrapping noodzakelijk geworden beroep

van de banken op DNB in een rentestijging tot uitdrukking komen. Het duurder maken van het beroep vond plaats door middel van een drietal discontoverhogingen, terwijl daarenboven afhankelijk van de individuele overschrijdingen van het toegestane beroep (het z.g. contingent) variabele opslagen werden ingevoerd. Deze aanpak leidde op 20 augustus 1976 tot succes, toen op overschrijdingen van het individuele contingent met meer dan 100% uiteindelijk een dagelijks vast te stellen rente werd toegepast. De opslag beliep tijdelijk 15% boven het voorschottarief, dat toen 8% bedroeg. Daarnaast deelde de Bank mee dat zij ernstig bezwaar zou maken tegen overschrijdingen van het contingent met meer dan 100% en alsdan aanwijzingen zou geven omtrent het terugbrengen van het beroep. De gulden herstelde zich na 20 augustus, waarna geldmarktverruimende maatregelen en geleidelijke afbouw van de crisisrente mogelijk bleken. De guldencrisis werd kort gezegd bestreden via beroepsbeperking en een politiek van geleidelijke renteverhoging.

Het zal duidelijk zijn dat een dergelijk renteverloop — door de voor Nederlandse begrippen extreme hoogte en door de onzekerheid over het verloop tijdens de crisis — voor de banken niet zonder problemen is. De onzekerheden vloeien voort uit de taxatie van het verloop van de valutarie zwakte en uit de aard van de regeling waarbij het beroep van de banken op DNB is geregeld. Deze laatste gaat om redenen van flexibiliteit uit van het gemiddelde beroep

*De auteur is plaatsvervangend hoofd van het Economisch Bureau van de AMRO-bank.
1) Zie *Het functioneren van de Nederlandse geldmarkt*, NIBE-publikatie nr. 30 inhoudende de preadviezen voor de NIBE-jaardag 1977 geschreven door Drs. H. Th. M. Bevers, Drs. P. C. Timmerman en J. Ch. Estourgie. Een verslag van de jaardag alsmede de betogen van de co-referenten Prof. Dr. C. J. Rijnvos, Mr. O. Vogelenzang en T. van Dort is opgenomen in het nummer van het tijdschrift *Bank- en Effectenbedrijf* van juni 1977.

over een bepaalde periode, waardoor tijdens de rit geen zekerheid over de kosten van het beroep bestaat.

In de discussie op de NIBE-jaardag werd op het bezwaar gewezen dat een langzaam stijgende rente door de (valuta)markt meestal zo wordt uitgelegd dat er met de betreffende valuta wel iets aan de hand zal zijn. Tijdens een valuta-crisis zou de marktpsychologie in deze visie als het ware omkeren en zou een renteverhogend beleid — in normale tijden een ondersteuning voor de betreffende valuta — juist averechts werken. Druk op de gulden zou in deze visie dan ook beantwoord moeten worden met een verruimend beleid ten einde het symptoom van een zwakke valuta — hoge rente — te vermijden. Het recept lage-rente-bestrijdt-guldencrisis lijkt vooral ter voorkoming van een valuta-crisis van belang. Het „normale” geldmarktbeleid is overigens steeds gericht op het wegnemen van seizoenkraptens ten einde het renteverloop zo evenwichtig mogelijk te houden. Dit vloeit voort uit het genoemde markttechnische beleidsdoel. Vindt een marktverkrapping ten gevolge van het betalingsverkeer van het Rijk plaats bij een zwakke gulden dan zou in de lage-rente-filosofie toch een compenserende verruiming plaats dienen te vinden ten einde een „verdachte” rentestijging te voorkomen.

Is er eenmaal een guldencrisis aan de gang — d.w.z. vindt er afgifte van valuta door grote steunaankopen van guldens plaats — dan biedt verruiming van de markt geen soelaas meer. Het remmen van de vraag naar vreemde valuta door middel van verhoging van de guldensrente en verkrapping van het beroep is dan de enige weg. Het is duidelijk dat het uitvoeren van het interventiebeleid geen sinecure is. Met name de taxatie of een verzwakking van de gulden in de slang zal doorzetten dan wel incidenteel zal blijken te zijn, is van groot belang voor het te voeren beleid. Bij een geringe zwakte behoeft immers niet onverwijd het rentewapen te worden toegepast. Zet de druk op de gulden evenwel door dan zullen hardere maatregelen niet te vermijden zijn.

November en december 1977

Mede onder invloed van ongunstige handelsbalanscijfers ontstond begin november een druk op de gulden. Na de devaluaties binnen de slang van de Noorse en Deense kroon, gevolgd op het uit-treden van de Zweedse kroon uit het arrangement eind augustus, vertoefde de gulden overigens reeds in de onderste regionen van de slang. De druk op de gulden in november ontstond in een ten gevolge van de seizoenmatige belastingafdrachten reeds krappe markt. Het beleid van DNB in deze situatie werd gekenmerkt door de inzet van een ge-

varieerd pakket instrumenten met succesvolle afloop. De zwakte van de gulden noopte niet tot interventies van grote omvang en het renteniveau reikte „slechts” tot circa 7% voor éénmaands-tarieven.

Welke middelen werden ingezet? Allereerst werden aan de banken marktverruimende speciale beleningen verschafte — dit zijn leningen die niet meertellen voor het beroepscontingent — tegen markttarieven. Later vonden marktverruimende dollarswaps plaats. Door deze verruimende maatregelen werd voorkomen dat de werking van de beroepsregeling de rente fors omhoog zou stuwen op een moment dat zulks

nog niet nodig werd geacht. Via een discontoverhoging werden evenwel de officiële tarieven aan de heersende marktomstandigheden aangepast. Ook vonden op bescheiden schaal marktverkrappende contante verkopen van merken plaats om de gulden te steunen. Geconstateerd kan worden dat de val van de dollar ten opzichte van de DM, die in december niet minder dan 5% bedroeg, de gulden/mark-verhouding niet noemenswaardig onder druk zette. Dit kan een opmerkelijk resultaat van het gevoerde beleid worden genoemd.

J. C. Pranger

Mededelingen

Bijeenkomst Panta Rei

Panta Rei, de kring van afgestudeerden van de Erasmus Universiteit Rotterdam, organiseert een voor iedere belangstellende vrij toegankelijke bijeenkomst over: arbeidsplaatsenovereenkomsten. In het lopende overleg over de arbeidsvoorwaarden staan de „apo's” centraal. Wat willen de vakbonden nu precies, wat zijn de mogelijkheden, wat de gevolgen? Een inleiding zal worden verzorgd door Drs. J. Hoogendoorn, verbonden aan de Interfaculteit Bedrijfskunde en auteur van diverse artikelen op dit terrein (o.a. binnenkort in *Intermediair*).

Tijd: donderdag 16 maart, 19.30 uur. Plaats: zaal D-6, Erasmus Universiteit Rotterdam, Burg. Oudlaan 50, Rotterdam.

Hennipman Lezing

Op initiatief van de Kring van Amsterdamse Economen wordt bij gelegenheid van het afscheid van Prof. Hennipman op vrijdag 17 maart a.s. de eerste Hennipman Lezing gehouden. Spreker: Prof. Henri Theil (Chicago): „Recente ontwikkelingen in de micro-economie”. Aanvang: 14.00 uur. Plaats: Oudemanhuispoort 4-6, Amsterdam, zaal D009.

Lustrumcongres Wetenschappelijke innovatie

Op 5, 6 en 7 april a.s. zal bij gelegenheid van het 50-jarig bestaan van de Katholieke Hogeschool Tilburg het lustrumcongres „Wetenschappelijke innovatie in relatie tot een bewegende maatschappij” plaatsvinden. Sprekers: Prof. Dr. H. Roelants, Dr. F. Haslinger,

Prof. Mr. Dr. C. Schuyt, Prof. Dr. A. Touraine en Prof. Dr. H. Berger.

Inschrijfformulieren (te retourneren vóór 21 maart) en inlichtingen: Secretariaat Tiende Lustrum, Katholieke Hogeschool Tilburg, postbus 90153, tel.: (013) 66 21 40, 5000 LE Tilburg.

Symposium Economic interdependence in the Common Market

Ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van de Katholieke Hogeschool Tilburg organiseert de sectie Econometrie op donderdag 27 april a.s. een symposium met als titel: „Economic interdependence in the Common Market”. Sprekers: Prof. Dr. A. P. Barten, Dr. J. E. J. Plasman, Dr. P. de Grauwe en Dr. J. H. F. Schilderink.

Plaats: Katholieke Hogeschool Tilburg. Inlichtingen: Mevr. H. G. H. Karssen-Schrader, Katholieke Hogeschool, Postbus 90153, Tilburg, tel. (013) 66 91 11. Inschrijving vóór 15 april.

NIVRA Accountantsdag

Op 18 mei a.s. organiseert het NIVRA in „Het Turfschip” te Breda de Accountantsdag, die als thema heeft: „Ondernemingsgedrag en omgevingsverslag”. Inleiders: Prof. Dr. L. H. Klaassen, Ir. T. F. Risselada en Prof. Dr. C. Brevoord. In de middagbijeenkomst zal een panel- en zaal-discussie naar aanleiding van het thema worden gehouden. Het panel bestaat uit: Prof. Drs. E. H. van de Poll (voorzitter), Drs. E. Th. van Emmerik, Drs. M. Epema-Brugman, Ds. G. F. H. Kelling, Ir. W. van Someren en W. Thomassen.

Inlichtingen: NIVRA, postbus 7984, Amsterdam, tel.: (020) 44 02 22.

Boeken nieuws

D. J. Kuenen e.a. (red.): Inleiding in de milieukunde. Van Gorcum, Assen/Amsterdam, 1976, 335 blz., f.34.

Het is een plezierige zaak dat de bestudering van milieuvraagstukken zich in een groeiende belangstelling mag verheugen. Bij veel milieustudies is tot nu toe echter een geïntegreerde analyse nog weinig van de grond gekomen; veelvuldig is er alleen nog maar sprake geweest van hetzij een aspectspecialisatie (milieuchemie, milieu-economie enz.), hetzij van een duidelijk lokaal gebonden geïntegreerde analyse, maar aan een voluit geïntegreerde en systematische inventarisatie en analyse van milieuproblemen heeft het tot nu toe meestal ontbroken.

Het is daarom een goede zaak dat een groep deskundigen, werkzaam op of geïnteresseerd in het brede terrein van milieuproblemen, een manhaftige poging heeft ondernomen om een inleiding in de milieukunde te schrijven. Dit boek, verschenen onder redactie van Prof. Dr. D. J. Kuenen, probeert een interdisciplinaire verhandeling te bieden over de milieuproblematiek en is be-

doeld als een leidraad voor milieu-curssussen en als een oriëntatieboek voor allen die geïnteresseerd zijn in de milieuproblematiek.

Het is uiteraard ondoenlijk om een bundel, waaraan ongeveer dertig auteurs hebben meegewerkt, te recenseren. Ik zal dan ook volstaan met het geven van enige impressies.

Bij lezing van het boek valt telkens de grote moeite op die de redactie zich heeft moeten getroosten om het boek tot een redelijk geïntegreerd geheel op te bouwen. Binnen de afzonderlijke hoofdstukken bijv. zijn bijdragen te vinden van chemici, economen en historici, die allen vanuit hun eigen visie verschillende paragrafen hebben geschreven. Het omsmeden van zo'n heterogene verzameling visies en bijdragen tot één geheel is een welhaast ondoenlijke zaak. Het siert de redactie dat zij deze moeilijkheden niet uit de weg is gegaan. Tot op zekere hoogte is zij zeer wel geslaagd in haar opzet om niet een

verzameling monodisciplinaire bijdragen over milieuvraagstukken te publiceren, maar om juist een aanzet te geven voor een meer integrale milieukunde. Uiteraard is het niet moeilijk om op verschillende plaatsen froties en lacunes op te sporen, maar over het algemeen mag het resultaat er best zijn.

Een voordeel van het boek is dat het niet alleen verbale verhandelingen over milieuvraagstukken biedt, maar ook verschillende uitspraken met cijfermateriaal staft. Daardoor heeft deze bundel aanzienlijk aan waarde gewonnen. De grote hoeveelheid vraagstukken die aan de orde komt (variërend van evolutietheorieën tot wereldvraagstukken) maakt dat de diepgang van de meeste beschouwingen beperkt is. Vakspecialisten zullen over hun vak dan ook weinig fundamenteels aantreffen, maar het voordeel van de door de redactie gevolgde procedure is dat vakspecialismen in een breed kader van milieuproblemen worden geplaatst. Veel nieuws dient men in deze bundel dus niet te zoeken, maar het is een zeer verdienstelijke poging om de milieukunde in Nederland een meer eigen gezicht te geven. Het is te hopen dat het onderwijs in de milieuwetenschappen er zijn voordeel mee kan doen.

P. Nijkamp

Peter R. Odell: Olie en macht. Aula paperback 37, Uitgeverij Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen, 1976, 230 blz., f. 19,50.

Peter Odell is sinds 1968 hoogleraar in de economische aardrijkskunde aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam. Voordien was Odell werkzaam als medewerker bij de Shell en hij was lector aan het Department of Geography aan de London School of Economics. Zijn bekendheid dankt hij vooral aan de kritische manier waarop hij de activiteiten van de oliemaatschappijen en het energiebeleid van de overheden (achter)volgt. Veel werken zijn reeds van zijn hand verschenen, voornamelijk handelend over de energievoorziening. In 1970 schreef Odell voor hen die kennis willen nemen van de rol van olie in de economie en de politiek het boek *Oil and world power*. De Nederlandse versie van dit werk verscheen een jaar later met als titel *Olie en macht*. Sinds de oorspronkelijke versie werd geschreven is er evenwel veel veranderd. De oliecrisis van 1973 was van grote invloed op de verhoudingen tussen producent en consument ofwel tussen de voornamelijk olieproducerende en de voornamelijk olieconsumerende landen. Grote veranderingen zijn evenwel kenmerkend

voor de oliewereld, en een boek als *Olie en macht* veroudert snel, hetgeen de auteur ook onderkent. Het is een verdienste van Odell dat hij de energie kan opbrengen deze veranderingen wetenschappelijk te blijven volgen, te analyseren en te verwoorden in nieuwe publikaties. Zo is er thans een herziene uitgave van *Olie en macht* verschenen, waarin de nieuwste ontwikkelingen in een historisch perspectief mede worden behandeld.

Deze laatste uitgave bestaat uit een negental hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk geeft de auteur een beeld van de internationale olie-industrie. Een beeld dat aanvankelijk hoofdzakelijk werd beheerst door zeven oliemaatschappijen, vijf Amerikaanse, een Engels-Nederlandse onderneming (de Shellgroep) en de British Petroleum. Odell wijst erop dat de invloed van deze zeven maatschappijen afneemt door een toenemende bemoeienis van de overheden. Aanvankelijk waren het de overheden van de landen waar oorspronkelijk de ruwe olie kon worden gewonnen, die meer invloed of meer opbrengsten

wensten. Deze overheidsinmenging leidde er in het verleden toe dat de oliemaatschappijen meer belangstelling gingen vertonen voor ontwikkelingen in nieuwe gebieden, zoals bijvoorbeeld voor de olievelden in Australië, Alaska en buitengaats, de Noordzee. In de volgende hoofdstukken behandelt Odell achtereenvolgens de belangen van de internationale olie-industrie en de politiek van de Verenigde Staten, de opkomst van de olie-industrie in de Sowjet-Unie, de situatie in de belangrijkste olie-exporterende landen, het energiebeleid van de landen in West-Europa, de positie van Japan als de grootste importeur van olie en de aspecten voor de ontwikkelingslanden, waarvan verreweg de meeste geen olie produceren en die voor hun economische ontwikkeling veelal afhankelijk zijn van (steeds duurder wordende geïmporteerde) olie, terwijl zij geen economische tegendruk kunnen uitoefenen, zoals bijvoorbeeld Amerika en de Westeuropese landen. Vervolgens geeft Odell een samenvattende beschouwing over de rol van olie in de internationale betrekkingen en in de economische ontwikkeling. In het laatste hoofdstuk kijkt Odell terug naar hetgeen hij in de eerste hoofdstukken heeft beschreven en schetst hij de ontwikkelingen in de oliewereld zoals die zich hebben

voorgedaan na 1973. Daarbij presenteert hij enige voorspellingen met betrekking tot de toekomstige energievoorziening.

Wat de opzet betreft verschilt de nieuwe versie nauwelijks met de voorgaande; de landen c.q. blokken hoofdstukken zijn voornamelijk aangevuld met meer recente informatie. Alleen het laatste hoofdstuk is volledig nieuw.

In alle hoofdstukken geeft Odell zeer gedetailleerde achtergrondinformatie over de gedragingen van de oliemaatschappijen en de overheden, welke informatie hij toelicht met een persoonlijke visie. Odell geeft zoveel informatie dat wij het werk gewild aan zouden doen, indien getracht zou worden een korte samenvatting op te stellen. Al lezend heeft men het gevoel een kwaliteitsopinieblad in handen te hebben, dat de lezer geen enkele informatie wenst te onthouden. Onvolledig is Odell, net als een opinieblad, met de bronvermelding. Daarnaast moet worden opgemerkt dat kwantitatieve gegevens over de oliesituatie schaars zijn weergegeven. Voor de wetenschappelijke gebruiker is dit te betreuren daar een meer geordende structuur, gelardeerd met gedocumenteerde (gekwantificeerde) informatie het boek ook als naslagwerk bijzonder waar-

devol zou maken, terwijl dit de leesbaarheid van het boek zeker niet zou aantasten. Het ontbreken hiervan leidt op een aantal plaatsen tot twijfels over de wel gegeven informatie en soms dus ook over de opinies. Een voorbeeld mag dit illustreren.

In de tweede druk vermeldt Odell, zonder enige toelichting het volgende: „... op het moment wordt een produktie van bijna 3.000 mln. ton in 1980 en 4.000 mln. ton aan het eind van de jaren tachtig beschouwd als een zeer betrouwbare schatting”. In de eerste druk stond hetzelfde fragment, waarbij de kwantitatieve ramingen evenwel voor respectievelijk 1974 en 1980 als betrouwbaar golden. Een nadere toelichting en bronvermelding zou zeker op zijn plaats zijn geweest. Als men het werk beschouwt als een economische verhandeling over de economische betekenis van olie als grondstof en van de olie-industrie en oliemaatschappijen als bezitters van kennis, installaties en distributiemiddelen, dan kunnen verscheidene bezwaren worden aangevoerd. Ook economen die zich bezighouden met het machtsvraagstuk in de samenleving zullen tevergeefs zoeken naar een handvat om het economische machtsprobleem te illustre-

ren. *Olie en macht* lijkt evenwel niet voor deze wetenschapsbeoefenaren te zijn geschreven, maar eerder voor een breed publiek dat kennis wil nemen van een aantal spanningsvelden en ontwikkelingen welke verbonden zijn aan de voortbrenging, verwerking en het gebruik van de grondstof olie.

Wordt het boek gezien als een meer populair-wetenschappelijke verhandeling dan kan veel waardering worden opgebracht. Odell is immers in staat geweest een veelheid van geschiedkundige informatie, gelardeerd met zijn visie op de ontwikkelingen, te ordenen naar gebieden en belangengroeperingen en goed leesbaar weer te geven; en voor hen die geïnteresseerd zijn in een geschiedkundige verhandeling over de betekenis van olie en de gedragingen van de oliemaatschappijen en de verschillende overheden in dit veld is het werk zeker aan te bevelen. Voor deze lezers is het ook bijzonder verheugend dat Odell de nieuwste ontwikkelingen in een nieuwe editie heeft vastgelegd en we mogen aannemen dat hij dit in de toekomst zal voortzetten.

B. van Holst

Marc Swinkels en Henk Knuistingh Neven: Naar een consumentengericht beleid.
Uitgeverij Het Spectrum, Antwerpen/Utrecht, 1977, 142 blz., f. 19,50.

In dit boek dekt de titel de inhoud niet. Als wij aan een op de consumenten gericht beleid denken, voelen wij ons in de sfeer van de moderne consumentenbeweging, van de vermaatschappijking van de onderneming, van contacten met een Consumentenbond of met een Konsumenten Kontakt en van de nieuwe op handen zijnde wetgeving op het gebied van de produktaansprakelijkheid, zoals die in deze dagen wordt voorbereid door de Europese Gemeenschappen en door het Europese Parlement. Van al deze ten dele op de toekomst gerichte problematiek, valt in dit boek vrijwel niets te bespeuren. Het handelt slechts over „marketing”, over de vraag hoe ondernemingen hun produkten het beste kunnen afzetten. Ook al zeggen de schrijvers dat de consument centraal staat, blijkt daarvan hebben zij in dit boek niet gegeven.

Dit is een eerste opmerking vooraf. Een tweede opmerking behelst de teneur van het boek. De schrijvers zeggen daarvan zelf dat het niet hun opzet is geweest een nieuwe uitgebreide marketingtheorie te brengen. Zij hebben de bedoeling gehad de marketing in zijn vele aspecten duidelijk en praktisch over te brengen, zonder daarbij te veel uitvoerige uiteenzettingen te geven. Zij beseffen daarbij wel, dat zonder een goede theoretische achtergrond de praktische uitvoering veel moeilijkheden zal opleveren.

Vandaar de verwevenheid van theorie en praktijk van de marketing in dit boek. Of de schrijvers echter zijn geslaagd in het verbinden van de theorie en de praktijk, en vooral of zij erin zijn geslaagd voor het kleine en middelgrote bedrijf voldoende aanwijzingen te geven op het gebied van de marketing, waag ik te betwijfelen. Te veel theoretische begrippen in de marketing blijven onverklaard en de praktijk is lang niet altijd even praktisch behandeld.

De schrijvers stellen zich voor als respectievelijk directeur van het Marketing Adviesbureau MIP Benelux BV te Antwerpen en als bedrijfsseconoom bij de havenonderneming Furness NV te Rotterdam. Als ik de stijl van het boek nader zie en als ik kennis heb genomen van de informatiebronnen die zijn geraadpleegd, moet ik tot de slotsom komen dat de Belgische mede-auteur zich voornamelijk met het schrijven van het boek heeft belast. De tweede schrijver heeft mogelijk een wetenschappelijke noot aan de inhoud van het boek willen geven, om de schijn op te houden van een zekere mate van wetenschappelijkheid.

Na enkele inleidende hoofdstukken met algemeenheden wordt een beeld gegeven van de ontwikkeling van de „marketinggerichte” ondernemingsvorm. Na het gildewezen volgen de produktgerichte, de verkoopgerichte, de

marktgerichte en de marketinggerichte fasen. De laatste fase, die de schrijvers omstreeks 1970 laten ingaan, kenmerkt zich door een relatieve schaarste aan afzetmarkten. De ondernemer zal de consument in het centrum van zijn belangstelling moeten plaatsen en zodoende zijn winst op lange termijn te maximaliseren. Dit kan hij doen door middel van een marketingplan. Maar alvorens dit plan ter sprake komt, wordt eerst een overzicht gegeven van de marketinginstrumenten. Dit instrumentarium wordt aangeduid met vier „p”'s: produkt en produktontwikkeling, prijspolitiek, promotiepolitiek en plaats- of distributiepolitiek. Aan al deze onderdelen van de marketing-mix wordt enige aandacht besteed. Vooral de distributie staat in het centrum van de belangstelling. Daarbij wordt ook de zogenaamde „physical distribution” genoemd. Raad van de schrijvers: „Men zal voor ieder distributiesysteem een serieuze kosten-batenanalyse moeten maken”. Maar wat heeft de lezer daaraan, wanneer hij niet weet hoe hij een dergelijke analyse zal moeten opzetten?

Het marketingplan komt in het volgende hoofdstuk ter sprake. Daarbij wordt de marketingorganisatie (naar produkt, naar regio en naar klantengroep) verward met de organisatie van de onderneming als zodanig. Hier komt ook het marktonderzoek ter sprake dat ik in de marketing-mix heb gemist. Hoe men een dergelijk onderzoek in het kleine of middelgrote bedrijf moet opzetten, wordt al evenmin aangegeven. Al heel gauw komen de schrijvers ertoe

dit onderdeel van de marketing aan marktonderzoekbureaus uit te besteden. Een niet onaardig onderdeel van dit hoofdstuk handelt over de „marketing audit”, het onderzoeken of de marketingactiviteiten aan de verwachtingen hebben voldaan. Hierbij wordt ook een checklist voor het intern en extern sterkte/zwakke-onderzoek gegeven.

Ten slotte geeft het boek een concreet voorbeeld van een marketingplan van een flink detailhandelsbedrijf met een omzet van 38 mln. B. frs per jaar. Dit is in feite het meest concrete

deel van het boek, mede omdat het aantoonde dat in bedrijven van bescheiden omvang een marketingbeleid mogelijk is met tamelijk eenvoudige middelen. Ook hier is weer een beoordeling van de marketingactiviteiten ingebouwd. Hoe aardig dit slot ook moge zijn, in zijn geheel heeft dit boek een onbevredigende indruk achtergelaten. De stap van de theorie naar de praktijk of omgekeerd die van de praktijk naar de theorie is voor de schrijvers te moeilijk geweest.

P. van Zuuren

H. Phelps Brown: The inequality of pay. Oxford University Press, 1977, 360 blz., £ 7.95.

Sir Henry Phelps Brown heeft gedurende vele decennia de loonverhoudingen bestudeerd en daar herhaaldelijk over geschreven. Aan dit laatste boek heeft hij meer dan vijf jaar gewerkt. Er staat dan ook erg veel in. Zoals steeds ligt bij deze schrijver het accent op het feitelijke en het institutionele, en minder op de abstracte theorie; veel tabellen en grafieken, geen algebra.

Dit boek bevat uitvoerig statistisch materiaal over de Britse loon- en salarisopbouw, in heden en (soms ver) verleden, maar er wordt tevens veel aandacht besteed aan internationale vergelijkingen. Voor zes westerse landen worden de loonstructuren naast elkaar gezet en er wordt afzonderlijk ingegaan op de Sovjetunie, China, Cuba, Israël en Joegoslavië. De nivellering in de westerse landen wordt duidelijk aangetoond; het verschijnsel doet zich vooral voor bij de middengroepen. Er is een hoofdstuk over discriminatie tegen vrouwen en negers. Phelps Brown laat ook de verdeling van het arbeidsinkomen over personen zien en hij gaat in op de inkomensverschillen tussen personen met hetzelfde beroep.

Het theoretische probleem dat door dit boek heenloopt is: wordt de loon- en salarisopbouw bepaald door de vraag-

aanbodverhoudingen of is het meer een kwestie van conventies, macht en status? Phelps Brown kiest op genuanceerde wijze voor het eerste standpunt, al zegt hij er bij dat de markt soms een zekere speelruimte laat waarbinnen de „sociale” factoren kunnen werken en al zijn er ook enclaves, vooral aan de top, waar de marktverhoudingen nauwelijks werken. Inkomens weerspiegelen capaciteiten, die volgens hun schaarste zijn geprijsd. De invloed van de vakbonden op de loonopbouw wordt door Phelps Brown dan ook niet hoog aangeslagen, al meent hij wel, dat ze de onderkant wat hebben opgekrikt. De schrijver bereikt deze conclusies na een uiterst weloverwogen betoog, waarin veel standpunten uit de moderne literatuur de revue passeren. Hij gaat ook in op de recente discussie over de invloed van het IQ en de sociale klasse op iemands beroep en een heel hoofdstuk is gewijd aan de sociale mobiliteit (en meer speciaal aan de relatie tussen iemands sociaal niveau en dat van zijn vader). Zijn conclusie is hier, dat de sociale factoren wel degelijk werken bij het tot stand komen van het arbeidsaanbod.

Op de achtergrond van dit alles staat de vraag naar de kneedbaarheid van de loon- en salarisopbouw. Phelps Brown

ziet de voornaamste hefboom voor verdere nivellering bij het onderwijs. Hij bepleit meer financiële hulp voor de leerlingen van secundaire scholen (want op dat niveau stokt de doorstroming) en voorts is een culturele verandering vereist waardoor het kind uit de „lagere klassen” in de eerste vijf levensjaren andere prikkels krijgt dan thans. Hoe dit laatste te bereiken, blijft echter gedeels onopgelost.

Het maatschappijbeeld van Phelps Brown lijkt in veel opzichten op dat van Tinbergen. Ze zijn allebei voorstanders van verdere inkomensegalisatie, vooral te bereiken op het terrein der arbeidsinkomens (Phelps Brown beredeneert uitvoerig waarom de kapitaalinkomens op de achtergrond geraakt zijn). Het onderwijs dient daarbij als voornaamste beleidsinstrument. Er zijn ook verschillen: Tinbergen werkt met een welbepaald model, hij rekent ons voor wat de meest gewenste inkomensverdeling zou behoren te zijn en hij maakt extrapolaties voor de toekomst. Deze precisie ontbreekt bij Phelps Brown, maar daar staat een veel uitvoeriger verbale verantwoording tegenover en een geweldige rijkdom aan empirisch materiaal. Het heeft mij overigens verbaasd dat Phelps Brown het werk van Tinbergen niet noemt; *The inequality of pay* bevat slechts één terloopse verwijzing op een ondergeschikt punt. Tinbergens *Income distribution* (1975) komt in de lange literatuurlijst evenmin voor als de lange reeks van artikelen, die aan de publikatie van dat boek voorafging. Daardoor blijft het toekomstperspectief bij Phelps Brown ook nogal in de lucht hangen. De lezer komt er niet helemaal achter of de inkomensegalisatie zal doorzetten of niet, want de wijzigingen bij het onderwijs worden zo aarzelend voorgedragen dat er weinig van te verwachten lijkt. Maar misschien past dat wel heel goed bij de voorzichtige en genuanceerde betoogtrant van deze auteur.

J. Pen

Dr. J. C. K. W. Bartel en Prof. Dr. J. H. Christiaanse: Fiscale aspecten van NV's en BV's. Kluwer, Deventer, 1977, 306 blz., f. 25.

Het boek behandelt in hoofdlijnen de fiscale regelingen voor NV's en BV's voor aandeelhouders en directeurs. Zowel de vennootschapsbelasting als de inkomstenbelasting komen derhalve aan de orde. Met name wordt aandacht besteed aan: de bedrijfsopvolging, de inbreng van een onderneming in een BV, de oprichting van een BV en de aanmerkelijk-belangregeling. Voorts worden de belastinggevolgen van verschillende soorten van dividenduitkeringen van herkapitalisaties en fusies besproken.

Belastingwetten. Achtste druk. Kluwer, Deventer, 1977, 438 blz., f. 19,90.

Aan deze pocketeditie van de belastingwetten gaat een korte inleiding vooraf van de hand van Prof. Mr. Ch.P.A. Geppart, waarin een karakteristiek wordt gegeven van het moderne belastingrecht. De wetten zijn in afdelingen van min of meer samenhangende groepen bijeengebracht, t.w.: Inkomstenbelasting, Vermogensbelasting, Vennootschapsbelasting, Omzetbelasting, Loonbelasting, Conjuncturele verhoging of verlaging, Dividendbelasting, Kansspelbelasting, Grondbelasting, Personele belasting, Successiewet, Belastingen van rechtsverkeer, Algemene Wet, Algemene

Wet Douane en Accijnzen, Administratieve Rechtspraak, Algemene Termijnenwet, Voorkoming van dubbele belasting, Invordering, Grondwet, Provinciewet, Gemeentewet.

J. van Ginkel, H.J. Neuman, C.J. Visser: Kernenergie en kernwapens. Nederland en het non-proliferatiebeleid. Nederlands Instituut voor Vredesvraagstukken. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1977, 110 blz.

Een behandeling van de historische, politieke, technische en commerciële achtergronden van de diplomatieke strijd over de vormgeving van een verbeterd internationaal proliferatieregime.

de rijksoverheid vraagt

beleidsmedewerker (mnl./vrl.) vac. nr. 8-4304/0936

voor het Ministerie van Buitenlandse Zaken

t.b.v. de Directie Economische Samenwerking, Bureau Economische Aangelegenheden

Taak: volgen, analyseren en commentariëren van ontwikkelingen op economisch, financieel en monetair terrein in Nederland en het buitenland; adviseren over en voorbereiden van standpunten t.a.v. vraagstukken op bovengenoemde terreinen, die met name in EG-, OESO- en Benelux-verband een rol spelen; concipiëren van instructies op bovenbedoelde terreinen voor de Nederlandse delegatie naar OESO-bijeenkomsten, alsmede deelnemen aan en voorbereiden van het departementale en interdepartementale overleg, ter bepaling van het Nederlandse standpunt m.n. in de OESO.

Vereist: voltooide universitaire opleiding, b.v.k. economie; goede kennis van m.n. de Engelse en Franse taal.

Standplaats: 's-Gravenhage.

Salaris: afhankelijk van leeftijd, opleiding en ervaring max. f 4933,- per maand.

financieel econoom (mnl./vrl.) vac. nr. 7-3333/0936

voor het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening

t.b.v. de Centrale Directie van de Volkshuisvesting, Directie Algemene Zaken

Taak: bijdragen leveren aan de opstelling van begrotingsvoorstellen en van meerjarige ramingen van de Centrale Directie van de Volkshuisvesting; beoordelen van en adviseren over wijzigingen in het rijksbeleid die financiële consequenties hebben t.a.v. de lopende begroting van de dienst en voorstellen m.b.t. de meerjarenramingen; adviseren omtrent de te nemen maatregelen bij dreigende overschrijding van begrotingsposten en onbenutting van begrotingsgelden; bestuderen van in voorbereiding zijnde en bestaande besluiten en regelingen in het kader van de daaruit voortvloeiende financiële verplichtingen; signaleren van tendensen in de bestedingen d.m.v. het analyseren van financiële gegevens; meewerken aan de bepaling van aard en omvang van de voor informatieverstrekking vatbare te verzamelen gegevens; deelnemen aan in- en externe commissies, stuurgroepen en werkgroepen terzake van de daaraan verbonden budgettaire en financiële aspecten; commentariëren van financiële/economische rapporten.

Vereist: doctoraal examen economie (bedrijfseconomie of openbare financiën).

Standplaats: Zoetermeer.

Salaris: afhankelijk van leeftijd en ervaring max. f 4933,- per maand.

Sollicitaties inzenden vóór 1 april 1978.

bedrijfstakspecialist verkeersbedrijven (mnl./vrl.)

vac. nr. 8-4441/0936

voor het Centraal Bureau voor de Statistiek

t.b.v. de Hoofdafdeling Statistieken van Verkeer en Vervoer

Taak: een bijdrage leveren aan de totstandkoming van moderne statistieken van de verkeersbedrijven door: analyse van de financiële gegevens van grote vervoersbedrijven; schrijven van technische toelichtingen; samenstellen van vragenlijsten en tabellenschema's; onderhouden van de noodzakelijke contacten intern en extern.

Vereist: diploma HBS of een hiermee vergelijkbare opleiding; diploma MBA; SPD I of studierend hiervoor strekt tot aanbeveling; diploma Algemene Statistiek of de bereidheid dit te behalen; kennis van de vervoerswereld strekt tot aanbeveling.

Standplaats: Voorburg.

Salaris: afhankelijk van leeftijd, opleiding en ervaring max. f 3745,- per maand.

Sollicitaties inzenden vóór 1 april 1978.